

Osnajivanje uloge rada s mladima u sprječavanju zamiranja gradova

PRIRUČNIK

za rad s mladima u zamirućim gradovima

Ova publikacija je namijenjena za korištenje samo u neprofitne i obrazovne svrhe. Njeno umnožavanje, prilagodba, prijevod ili uključivanje u nove kompilacije dopušteni su pod uvjetom navođenja izvora.

Publikacija je pripremljena u okviru Erasmus+ programa, Ključna aktivnost 2: Suradnja za inovacije i razmjenu dobre prakse, kao dio projekta: „Osnaživanje uloge rada s mladima u sprječavanju zaminanja gradova“ (2018 - 2- HR01- KA205 – 047588).

ISBN 978-953-7805-35-7

Sufinancirano sredstvima
programa Europske unije
Erasmus+

“Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost autora i ni pod kojim se okolnostima ne može smatrati da odražava stav Europske komisije. Europska komisija ne može se smatrati odgovornom za bilo koju vrstu korištenja podataka sadržanih u publikaciji.”

Nositelj projekta:

Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću / Center for Dealing with the Past
Selska cesta 112c, HR-10000 Zagreb
tel +385 1 457 2398
e-mail: kontakt@documenta.hr

Posredničko tijelo:

Agencija za mobilnost i programe EU / Agency for Mobility and EU Programmes
Frankopanska 26, 10000 Zagreb, Croatia
Tel: +385 (0) 1 5005 635
e-mail: info@mobilhost.hr

Impressum

Autori: Cristina Bandeira, Moritz Borchardt, Nikola Buković, Adriana Gomes, Jorge Gomes, Élia Henriques, Petra Jakovina, Ana Lancha Montes, Elena Mena Sánchez, Edite Pereira, Tristán Pertiñez Blasco, Daniel Pittl, Ammalia Podlaszewska, Sandra Rozman, Boris Stamenić.

Urednici: Sandra Rozman, Boris Stamenić

Izdavač: Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću

Dizajn: Novi val

Grafička priprema: Dio Koji Nedostaje

Godina: 2020

Ova je publikacija nastala kako bi pridonijela izgradnji novih strategija društvenog uključivanja i građanske participacije mladih koji žive u europskim zamirućim gradovima, a u njenoj izradi sudjelovale su sljedeće partnerske organizacije:

Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću / Center for Dealing with the Past (Hrvatska)

Asociación Caminos – Asociación para el intercambio educación y desarrollo social (Španjolska)

EJBW (Europäische Jugendbildungs- und Jugendbegegnungsstätte Weimar) (Njemačka)

Culture Goes Europe (CGE) – Soziokulturelle Initiative Erfurt e.V. (Njemačka)

UMAR - União de Mulheres Alternativa e Resposta (Portugal)

Mreža mladih Hrvatske / Croatian Youth Network (Hrvatska)

Colegio Oficial de Ciencias Políticas y Sociología de Andalucía (Španjolska)

YouthCoop - Cooperativa para o Desenvolvimento e Cidadania CRL (Portugal)

Sadržaj

<u>Uvod</u>	7
<u>Ciljevi i zadaci projekta</u>	10
<u>Što je to zamirući grad?</u>	11
<u>Zašto gradovi zamiru?</u>	12
<u>Kako mjeriti zamiranje gradova?</u>	13
<u>Koje su posljedice zamiranja gradova?</u>	15
<u>Što je rad s mladima?</u>	18
<u>Čime se bavi osoba koja radi s mladima?</u>	19
<u>Osnovni principi rada s mladima</u>	20
<u>Gdje se obavlja rad s mladima?</u>	25
<u>Primjeri dobre prakse</u>	27
<u>Uvod</u>	27
<u>Proces odabira</u>	29
<u>Studije slučaja rada s mladima u zamirućim gradovima</u>	36
<u>Španjolska</u>	37
<u>Granada</u>	40
<u>Cádiz</u>	52

<u>Njemačka</u>	63
<u>Saalfeld</u>	66
<u>Altenburg</u>	73
<u>Portugal</u>	81
<u>Covilhã</u>	84
<u>São Pedro do Sul</u>	90
<u>Hrvatska</u>	97
<u>Karlovac</u>	100
<u>Sisak</u>	110
<u>Stečeni uvidi</u>	119
<u>Preporuke</u>	121
<u>Daljnji koraci</u>	128
<u>Koraci pri odabiru primjerene strategije</u>	128
<u>Izvori informacija o aktivnostima u radu s mladima</u>	152
<u>Dodatni izvori informacija</u>	156
<u>Zaključak</u>	158

Uvod

Mnogo toga je već napisano o uzrocima i posljedicama zamiranja gradova, kao i o politikama i strategijama planiranja. Međutim, razina kvalitete informacija koje se tiču transnacionalne perspektive nije posebno visoka, s obzirom na to da su dosadašnje studije bile više usredotočene na velike gradove i baratale s empirijskim podacima koji su u drugi plan stavljeni kontekstualni utjecaj na lokalnu dinamiku (Wolff, Wiechmann; 2017). Zamirući grad je grad koji je doživio gubitak stanovništva, pad zaposlenosti i društvene probleme koji su simptomi strukturne krize (Martinez-Fernandez; 2012). To pokazuje koliko je proces zamiranja složen te stoga zahtijeva detaljnije objašnjenje čimbenika koji ga potiču. Čini se kako je presudni faktor za napuštanje mjesta prebivališta, ideja kako u njemu za određenu osobu nema perspektive.

Ovaj projekt se fokusirao na izgradnju novih strategija društvenog uključivanja i građanske participacije mladih koji žive u europskim „zamirućim gradovima“ i rezultat je suradnje između osam partnerskih organizacija iz četiri zemlje EU: Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću i Mreža mladih Hrvatske (Hrvatska), EJBW and Culture Goes Europe (Njemačka), YouthCoop and UMAR (Portugal) te Asociacion Caminos and ColPolSoc – Andalucia (Španjolska).

U procesu planiranja, partnerske su organizacije provele preliminarna istraživanja i pružile informacije o zamirućim gradovima u njihovim zemljama te njihovom odnosu prema mladima. Jednoglasno je zaključeno kako gradovi doživljavaju proces zamiranja uslijed socio-ekonomskih problema, a posljedice toga uglavnom osjećaju mlađi. S druge pak strane, veliki je broj mlađih koji vjeruju da mogu djelovati i mijenjati stvari na bolje. Za to je mlađima potreban pristup općeprihvaćenim alatima i naprednim praksama koje mogu koristiti u njihovim vlastitim društvenim i kulturnim kontekstima.

Stoga bi rad s mlađima trebao uspostaviti most koji ih osnažuje na osobnom nivou, ali jednako tako promiče i javno djelovanje, kao i učenje o prenošenju ključnih vrijednosti rada s mlađima u stvarnost. Štoviše, sudjelovanje u širokom spektru aktivnosti koje se bave osobnim i socijalnim razvojem pomoći će mlađim ljudima da razviju znanja i vještine potrebne na tržištu rada, s obzirom na činjenicu da je 3.5 milijuna mlađih ljudi na razini EU nezaposleno (Eurostat, 2018).

Organizacije su prihvatile ideju provođenja odgovarajućeg istraživanja, kao i mapiranja koje bi osiguralo bolje razumijevanje sličnosti i razlika između brojnih problema, istodobno pružajući metode učenja za nošenje s kritičnom socio-ekonomskom dinamikom u različitim okruženjima diljem EU. Također, smatralo se važnim istražiti primjere uspješnog rada s mlađima, identificirati njihovu inovativnost, a zatim diseminirati rezultate tako da imaju širi doseg.

Ciljevi i zadaci projekta

Projekt je usmjeren na izgradnju novih strategija društvenog uključivanja i građanske participacije mladih koji žive u europskim „zamirućim gradovima“.

Ciljevi projekta su:

- Proširiti znanje o fenomenu „zamirućih gradova“ u odabranim europskim zemljama s naglaskom na uspješne prakse rada s mladima koje sprječavaju nepovoljnu društvenu, ekonomsku i političku dinamiku s kojom se suočavaju;
- Izraditi, testirati i diseminirati visokokvalitetan set alata za osobe koje rade s mladima u zamirućim gradovima, na temelju mapiranja i analize najboljih praksi u odabranim zemljama.

Osim toga, projekt će pružiti priliku osobama koje rade s mladima, volonterima i osoblju uključenih organizacija da uče, istražuju, razmišljaju i razvijaju alate koji će im pomoći da poboljšaju i svoj vlastiti rad.

Što je to zamirući grad?

Pojam „zamiranje“ često se može koristiti kao sinonim za „smanjivanje“ ili kako bi se opisali predmeti koji postaju sve manji u pogledu svoje veličine ili količine. U posljednjih nekoliko desetljeća, termin se sve više povezuje s društvenim i prostornim promjenama, dok se fenomen zamiranja može uočiti u mnogim europskim regijama. Uglavnom utječe na ruralna područja, ali i na sve veći broj gradova.

Većina stručnjaka slaže se da zamirući gradovi svoje stanovništvo gube tijekom određenog vremenskog razdoblja zbog iseljavanja ili prirodnog smanjenja populacije, zbog čega životna perspektiva preostalih stanovnika postaje sve sumorna. Pojam je uglavnom povezan s gradovima koji su pogodjeni s jednim ili više procesa postindustrijalizacije, uključujući: deindustrijalizaciju, prostornu polarizaciju i suburbanizaciju ili čak potpuno okončanje procesa rasta. Sve se to može promatrati i kao širi učinak postsocijalističke tranzicije, globalizacije, nelinearizacije ili kombinacije ovih faktora.

Zašto gradovi zamiru?

Zamiranje nije jedan zaseban proces već je kombinacija triju složenijih zbivanja, tj. ekonomskih, demografskih i strukturalnih promjena koje na gradove utječu vrlo specifičnim vremensko-prostornim mehanizmima koji rezultiraju gubitkom stanovništva. Tri glavna uzroka zamiranja gradova s obzirom na studije slučaja provedene u sklopu projekta Shrinking cities su: gospodarski pad, iseljavanje vezano uz posao, suburbanizacija, promjene u sustavima naselja i demografske promjene.

Na ove elemente utječu i drugi čimbenici kao što su politički sustav i njegov utjecaj na mnogim razinama, politika urbane obnove, fizička struktura grada te kulturni faktori. Uzveši u obzir činjenicu da ovisi o lokalnim, nacionalnim i globalnim procesima, svaki proces zamiranja jedinstven je u svom kontekstu i dinamici.

Kako mjeriti zamiranje gradova?

Postoje različiti načini mjerjenja zamiranja s ciljem prikazivanja ovog procesa u obliku karata/mapa. Glavni metodološki izazov je izbor odgovarajuće prostorne jedinice na kojoj se može temeljiti analiza zamirućih gradova.

1. **Korištenje najmanje postojeće jedinice** u pojedinim zemljama (općinama), kako bi se opisali gradovi. To omogućuje definiranje 'gradova' kroz neovisni istraživački pristup koji nije povezan s jedinstvenim definicijama nacionalnog grada (administrativnom, funkcionalnom, morfološkom itd.). Definicije nacionalnog grada uglavnom se odnose na administrativne jedinice koje su utvrđene određenom populacijom koja unutar njih boravi.
2. **Granična vrijednost (npr. broja stanovnika)** potrebna je kako bi se gradove razlikovalo od ruralnih područja. Pokazalo se da je granična vrijednost od 5000 stanovnika u tom smislu najčešća odrednica. Međutim, teritorijalne promjene značajan su problem u dobivanju statističkih podataka, čak i za službenu europsku statistiku.

3. Kako bi se usporedile studije slučaja u različitim zemljama, **idejnim se smatra skupljati podatke svakih pet godina**. Budući da zamiranje pokazuje nelinearni razvoj, za bilo kakvu analizu potrebno je razmotriti proces zamiranja kroz određeni vremenski period (poželjno bi bilo to napraviti u nekoliko intervala). Međutim, da bi analiza bila ispravna, razdoblja promatranja dostupnih podataka u svim zemljama moraju biti ista. Kompromis između dostupnosti podataka i teorijskih razmatranja pokazao je da bi za očekivane rezultate najkorisnija bila analiza razdoblja koje je započelo 1990.

Koje su posljedice zamiranja gradova?

Glavna posljedica skupljanja je ta da smanjenje broja stanovnika dovodi do pada potražnje za stambenim prostorima, zemljom, vodom, javnim prijevozom, školama i ostalim elementima infrastrukture. Gradovi se moraju nositi s rezovima na polju stambenih pitanja i infrastrukture. Istodobno se mijenja socijalni i demografski sastav urbanog stanovništva što dovodi do starenja, „odljeva mozgova“, (u određenoj mjeri) veće stope imigracije i sl., što stvara nove zahtjeve i izazove.

■ **Primjer 1: Slobodni stambeni prostori u mnogim gradovima.**

Stanovanje je sektor na kojeg gubitak stanovništva najvidljivije utječe. Pad najamnina i smanjenje cijena, izostanak ulaganja u nekretnine, zajedno s već postojećom prekomjernom ponudom, rezultiraju praznim stambenim prostorima, smanjenjem izdataka za održavanje, smanjenjem vrijednosti i dotrajalošću postojećih prostora, a u nekim slučajevima i do pojačanog propadanja urbanog tkiva.

■ **Primjer 2: Brownfield područja.** Smanjenje urbanog stanovništva često prate krize ili kolaps tradicionalnih industrija. To se ogleda u širenju tzv. *brownfield* područja, tj. prostora i lokacija na kojima su

nekoć bila smještena industrijska postrojenja, gdje su se nalazile stambene zone i druge gradske institucije, a koja su postepeno postala prazna.

- **Primjer 3: Rezovi u socijalnoj infrastrukturi.** Zamiranje gradova ne dovodi samo do smanjenja broja stanovnika, već je u većini slučajeva popraćeno i selektivnim iseljavanjem mlađih kućanstava, a time i promjenom dobne strukture. Zbog toga se gradovi suočavaju s dva velika izazova: smanjeni broj djece uzrokuje pritisak i smanjivanje, zatvaranje ili reorganiziranje postojećih škola, jaslica, vrtića i ostale infrastrukture povezane s djecom, dok starenje istodobno dovodi do rasta potražnje za medicinskim uslugama te uslugama njegе i skrbi za starje.

Jeste li znali?

Njemački grad Leipzig suočavao se s manjkom stambenog prostora više od 4 desetljeća nakon završetka Drugog svjetskog rata. Međutim, zbog iseljavanja, demografskih promjena te značajnog procvata izgradnje i obnove potpomognute poreznim olakšicama u periodu nakon ponovnog ujedinjenja Njemačke, krajem 90-ih se diljem grada pojavila velika količina praznih stanova.

Kako bi stabilizirao tržiste nekretnina, grad Leipzig je iskoristio regionalne programe restrukturiranja koji su poticali rušenje stanova te ih je od 1997. srušeno 12.000. Urbanističkim razvojnim planom (STEP) napravljeno je strateško planiranje koje je obuhvatilo različite dimenzije, poput pitanja stambene izgradnje, socijalne infrastrukture i urbanizma. Cilj je bio usmjeravanje aktivnosti rušenja na strateška područja te sprječavanje spontane fragmentacije.

Implementirani su poticaji za održavanje praznog stambenog fonda i njegovo ponovno korištenje u druge svrhe. Privremeni ugovori o korištenju između općine, vlasnika i korisnika, vratili su slobodne prostore u upotrebu i sprječili njihovo daljnje zapuštanje i propadanje.

■ DODATNE INFORMACIJE:

[Shrink Smart - the governance of shrinkage within the European context.](#)

Što je rad s mladima?

Rad s mladima čine aktivnosti usmjerenе na mlade ljudе u kojima oni sudjeluju dobrovoljno te su osmišljene kako bi potpomogle njihovom osobnom i društvenom razvoju kroz neformalno i informalno učenje.

Rad s mladima baziran je na trima principima:

1. Mladi se odlučuju na sudjelovanje.
2. Mladi i osobe koje s njima rade partneri su u procesu učenja.
3. Rad se zbiva tamo gdje se mladi nalaze.

Obuhvaća društvene, kulturne, obrazovne, političke i sportske aktivnosti. Obavlja se s mladima, od strane njih i za njih, kako bi promovirao razvojne mogućnosti i ostvarenje njihovih najviših potencijala, potičući osobni razvoj, autonomiju, inicijativu i sudjelovanje u društvu.

Čime se bavi osoba koja radi s mladima?

Osobe koje rade s mladima, ljudi su koji djeluju u izravnom kontaktu s mladima provodeći aktivnosti namijenjene potpomaganju njihovog osobnog i društvenog razvoja.

Riječ je o profesionalcima koji sudjeluju u osmišljavanju, organizaciji, razvoju i evaluaciji projekata, programa i aktivnosti s mladima kroz metode neformalnog obrazovanja, facilitaciju i promicanje građanstva, participaciju, autonomiju, uključenost te osobni, društveni i kulturni razvoj.

Ovo zvanje je prepoznato u zaključcima Vijeća Europe o radu s mladima i istaknuto u studiji iz 2014. godine.

Osnovni principi rada s mladima

Izvještaj Stručne skupine za sustave kvalitete rada s mladima u državama članicama EU, odnosi se na načela za provedbu aktivnosti i projekata za mlade. Kako bi bio uspješan i privlačan, rad s mladima trebao bi:

1. Biti doživljen kao privlačan te takav da u život donosi dodanu vrijednost ili radost.
2. Odgovoriti na potrebe, interes i iskustva mladih imajući na umu njihovu perspektivu.
3. Biti aktivno inkluzivan; doprijeti do svih skupina mladih i osigurati da se osjećaju ugodno.
4. Biti temeljen na dobrovoljnom i aktivnom sudjelovanju mladih, angažmanu i osjećaju odgovornosti.
5. Imati holističku perspektivu te mlade tretirati kao sposobne pojedince.
6. Jačati njihova prava, osobni i društveni razvoj te autonomiju.
7. Biti osmišljen, proveden i evaluiran zajedno s mladima.
8. Biti baziran na neformalnom učenju.
9. Imati jasnu perspektivu učenja i osmišljavati vlastite aktivnosti u skladu s jasnim ciljevima učenja koji su relevantni za mlade.

Kako ga razlikovati od drugih aktivnosti?

Rad s mladima fokusiran je na njihov razvoj, kao i razvoj njihovih osobnih, društvenih i kulturnih dimenzija kako bi se tijekom slobodnog vremena promicale veze među vršnjacima.

Mladi imaju temeljnu ulogu partnera i sukreatora u planiranju, provedbi i evaluaciji programa i aktivnosti koje se usmjerene na njih same. U rečenim procesima imaju aktivnu ulogu i nisu tek krajnji korisnici.

Primjerice, aktivnost koja je organizirana od strane mlađih, ali nije fokusirana niti usmjerena na njih, ne može se smatrati radom s mlađima.

Općenito, rad s mlađima karakterizira slijedeće vodećih načela, posebno kada je riječ o osobnom, društvenom i kulturnom razvoju mlađih ljudi kao proizvodu namjere, a ne tek kao posljedici. Postoje dobri primjeri rada s mlađima i u drugim područjima, no neophodno je prepoznati razlike, unatoč tome što je fokus na istoj ciljnoj skupini.

Neki primjeri

■ Sport

Kad je riječ o sportu, „aktivnosti koje se isključivo temelje na poboljšanju uspješnosti i izvrsnosti određenog sporta ne smatraju se radom s mlađima.“ Razlika je obično u hijerarhiji ciljeva i učinka.

■ Slobodno vrijeme

Aktivnosti koje su vezane uz slobodno vrijeme tiču se razdoblja u kojem se događaju i ne moraju biti izravno povezane s ostvarenjem određenih ciljeva. Tu je riječ o aktivnostima čiji je primarni fokus zabava, a ne osobni, društveni ili kulturni razvoj mlađih. Istovremeno, ova vrsta aktivnosti može se koristiti kao alat za jačanje veza mlađih ljudi s njihovim vršnjacima, ali i samim aktivnostima.

■ Prostor

Prostor u kojem mlađi mogu uživati, ali koji ne pruža mogućnosti djelovanja na planu osobnog razvoja ili neformalnog učenja, ne može se smatrati mjestom na kojem se odvija rad s mlađima.

■ Socijalni rad

Rad s mladima može imati slične ciljeve kao i socijalni rad, poput prevencije ili socijalne uključenosti. No, ako nije usmjeren na osobni i društveni razvoj mladih, ili ako su aktivnosti obavezne, mora se smatrati socijalnim radom u kojem se djelovanje obavlja kroz neformalne obrazovne metode. Socijalna služba može osmisiliti preventivna i interventna rješenja koja također mogu uključivati rad s mladima.

Rad s mladima pruža edukaciju, obično izvan školskog konteksta. Vode ga stručnjaci, volonteri, mladi lideri, državni službenici ili članovi nevladinih organizacija kroz programe financiranja i sustave podrške.

Gdje se obavlja rad s mladima?

Najuobičajenija mjesta i načini obavljanja rada s mladima:

- Klubovi ili centri za mlade
- Projekti i inicijative mladih i za mlade
- Neformalne skupine mladih
- Volontiranje mladih
- Omladinski kampovi
- Informiranje mladih
- Organizacije mladih ili organizacije mladih za zaštitu prirode
- Omladinski pokreti

Ovisno o pojedinoj zemlji i značaju koji rad s mladima u njoj ima na lokalnoj, regionalnoj i državnoj razini, rad s mladima može se obavljati i u drugim mjestima i institucijama, poput škola, prostora lokalne zajednice, crkava, knjižnica itd. Učinkovitost ovog pristupa iznjedrila je veliki broj organizacija koje primjerice rade na jačanju prava ili poboljšanju zdravstvenog stanja mladih, kako bi razvile pristup radu s mladima i omogućile im da dobiju podršku i usluge koje bi im inače bile nedostupne.

■ DODATNE INFORMACIJE:

[Quality Youth Work – A common framework for the further development of youth work – Report from the Expert Group on Youth Work Quality System in the EU Member States](#)

[Youth Work - European Commission](#)

Primjeri dobre prakse rada s mladima u zamirućim gradovima

Uvod

Zamiranje gradova nije nova ili jedinstvena pojava. U prošlosti su razni prostori doživljavali gubitak stanovništva iz mnogih razloga. Suvremena europska stručna literatura na ovu temu, zamiranje gradova često tumači kao lokalnu manifestaciju uzajamnog djelovanja jednog ili više ekonomskih, prostornih, demografskih i/ili političkih faktora. Priručnik koji izrađujemo unutar ovog projekta, predočiti će metode građanske participacije na temelju najboljih primjera iz prakse koji su značajno doprinijeli radu s mladima u zamirućim gradovima četiri zemlje: Hrvatskoj, Njemačkoj, Portugalu i Španjolskoj.

Primjeri dobre prakse predstavljeni u ovom priručniku ističu takte i strategije rada s mladima, koje njima ali i građanima općenito, omogućuju djelovanje u svojim gradovima, istovremeno potičući veći interes kroz inkluzivne lokalne akcije ili projekte vezane uz rad s mladima.

Tijekom procesa utvrđivanja i odabira najboljih praksi, cilj je bio razumjeti pozadinu i genezu rečenih projekata, kako bismo mogli procijeniti potisne i privlačne čimbenike, kao i njihove izvanske utjecaje. Također, bilo je važno razumjeti njihov utjecaj na mlade koji su sudjelovali u ovim projektima. Konačno, cilj je bio shvatiti kako lokalni dionici doživljavaju projekte, s obzirom na to da smo željeli provjeriti jesu li utjecali na faktore kao što su financiranje, promjena politike ili opća svijest o projektima.

Naš tim je identificirao tri središnja kriterija koja bi se trebala uzeti u obzir pri odabiru empirijskih studija slučaja: (1) studija slučaja trebala bi se izravno ili neizravno odnositi na fenomen zamiranja gradova; (2) studija slučaja trebala bi se baviti potrebama mladih; (3) studija slučaja može se primijeniti u različitim geografskim kontekstima.

Proces odabira

Pronalaženje zajedničkih polazišnih točaka

Tijekom sastanka projektnog tima u Weimaru, detaljno su utvrđene definicije i parametri istraživanja. Kako se zemlje uključene u ovaj projekt razlikuju u veličini, zemljopisnom položaju, broju stanovnika, gospodarstvu i drugim čimbenicima, svi ovi faktori morali su biti uzeti u obzir u procesu utvrđivanja zajedničke definicije kad je riječ o sljedećim pitanjima: tko su mladi, što je rad s mladima, što je grad, što je zamiranje, što je zamirući grad i što podrazumijevamo pod mišlju „sprječavanje zamiranja gradova“.

Partneri su se složili oko toga da postoje dva načina za razumijevanje dobre prakse rada s mladima u kontekstu sprječavanja zamiranja gradova. Prvo, postoji rad s mladima koji se izričito bavi uzrocima i/ili posljedicama zamiranja u određenoj zajednici, gradeći otpornost na ove fenomene. Drugo, tu je i rad s mladima koji se implicitno bavi zamiranjem grada fokusirajući se na programe koji pokušavaju riješiti lokalne probleme bez da ih direktno povezuju sa zamiranjem.

Bilo je važno razumjeti pozadinu i genezu projekata rada s mladima kako bi se mogli procijeniti potisni i privlačni čimbenici, kao i vanjski utjecaji koji stoje iza pojedinog projekta. Potom je bilo bitno razumjeti utjecaj zamiranja na mlade ljudi koji su uključeni u rad. Konačno, cilj je bio utvrditi kako lokalni dionici percipiraju projekte i njihovo uključenje u politike prema mladima, s obzirom na to da smo željeli provjeriti jesu li utjecali na faktore kao što su financiranje, promjena politike ili opća svijest o projektima.

Kada je riječ o odabiru empirijskih primjera, tim je identificirao tri ključna kriterija koja treba uzeti u obzir pri odabiru:

1. Sam projekt ili program odlučujući je faktor pri odabiru slučajeva te bi se on implicitno ili eksplicitno trebao baviti fenomenom zamiranja grada;
2. Osmišljeni programi ili projekti (koji se tiču rada s mladima) trebali bi se baviti potrebama mlađih kao glavne ciljne skupine;
3. Praksa bi trebala biti primjenjiva i u drugim kontekstima.

Metodologija mapiranja

Na sastanku projektnog tima u Weimaru, dogovorena je metodologija mapiranja te osmišljeno istraživanje. Imajući u vidu raspoložive resurse i vremenski okvir, tim se složio da će se svaki od partnera usredotočiti na jedan zamirući grad u njihovoј zemlji i odabrati jednu ili dvije empirijske studije slučaja projekta/programa rada s mladima iz tog grada.

U ovom su odjeljku priručnika obuhvaćeni: razvijeni i korišteni istraživački instrument, ciljevi istraživanja i potraga za rješenjem problema te istraživačka pitanja. Na istraživanje su utjecale kritičke i konstruktivističke paradigme pa je usvojen kvalitativni pristup studijama slučaja.

Analiza dokumentacije o zamiranju gradova i projektima koji se tiču rada s mladima, predstavljala je jednako važan dio posla zbog toga što je bilo potrebno imati dovoljno sekundarnih podataka. Drugi glavni alat istraživanja bili su polustrukturirani intervjuji, a projektni tim se usuglasio oko tri skupine ispitanika koje su trebale biti sastavljene od – osoba koje rade s mladima, izravnih korisnika/ mlađih te predstavnika lokalnih općina i drugih dionika.

U istraživanje i izradu priručnika bili su uključeni partneri iz svih zemalja kroz vlastite studije slučaja, provodeći intervjuje, prikupljajući informacije i istražujući proces zamiranja gradova mapiranjem najboljih praksi rada s mladima koje se bave ovim problemom. Proses se temeljio na zajedničkom metodološkom pristupu dogovorenom među partnerima;

- Osmišljavanje pristupa mapiranju i istraživanju
- Priručnik o zamirućim gradovima

Pronalaženje najboljih lokalnih primjera iz prakse

U Hrvatskoj smo se fokusirali na Karlovac i Sisak, dva približno slična grada s obzirom na broj stanovnika, zemljopisni položaj i uzroke zamiranja u posljednjim desetljećima. Razmatrajući najbolje lokalne prakse rada s mladima, odlučili smo pobliže analizirati klub mladih SKWHAT iz Siska i organizaciju civilnog društva Carpe Diem iz Karlovca koja provodi projekt Job Club For Youth.

U Španjolskoj je fokus bio na Granadi i Cadizu. U Granadi smo odabrali organizaciju ALFA koja radi s mladima u jednoj zapuštenoj gradskoj četvrti te Crossover, udrugu usredotočenu na subkulturu mange kroz specijalizirana događanja. Rad s mladima u obalnom gradu Cadizu predstavljen je kroz praksu organizacija Alendoy i Cardijin.

U Portugalu su proučavani gradovi Covilha i Sao Pedro do Sul. U Covilhi smo se usredotočili na projekt Idearia, koji vodi Coolabora, dok je u Sao Pedru do Sul naglasak bio na projektu Acolher, koji vodi udruga Fragas Aveloso.

U slučaju Njemačke, usredotočili smo se na primjere rada s mladima u Altenburgu i Saalfeldu, dva zamiruća grada iz savezne pokrajine Tiringije. Priručnik predstavlja inicijativu Werkhaus u Saalfeldu i projekt Stadtmensch u Altenburgu.

Što smo naučili?

Tijekom ovog projekta naš tim je prepoznao neke od najboljih primjera projekata i programa rada s mladima u zamirućim gradovima iz četiri države. To nije uvijek bio jednostavan zadatak, ali spomenuti slučajevi pružaju izvrsne primjere te su naš tim ponukali na sljedeće zaključke:

- Analizirani projekti i programi najvećim su dijelom odgovorili na posljedice zamiranja u njihovim zajednicama. Kao što je vidljivo iz naše analize, većina razloga za zamiranje svoje korijene ima u periodu od prije 20 ili više godina te stoga nije bilo moguće da se projekti direktno bave izvornim uzrocima. Također je važno napomenuti da većina ovih projekata temeljito i inovativno odgovara na trenutne izazove s kojima se ovi gradovi susreću.
- Većina ljudi koje su članovi tima intervjuirali, svoj posao ne povezuje sa pojmom „zamirući grad“, već, kao što je maločas spomenuto, s jednim ili više posljedicama samog zamiranja. Iz današnje perspektive, to nije iznenađujuće, imajući na umu da je uglavnom riječ o projektima koje vode mladi.

- Najbolje prakse rada s mladima ne utječu implicitno na demografska kretanja već pomažu u izgradnji kapaciteta i stvaraju mogućnosti za mlade, suočavajući se s problemima poput visoke stope nezaposlenosti, starenja stanovništva, praznog stambenog prostora, dotrajalosti građevina i infrastrukture itd.
- Lokalni kontekst je od najveće važnosti. Kao što analiza pokazuje, postoje značajne razlike između različitih lokalnih konteksta, čak i u istoj zemlji. Stoga je prije izrade strategije uvijek važno izvršiti potrebne procjene. Evo nekoliko koraka koje tim preporučuje:

Strategijske preporuke uključuju: identificiranje izazova i planiranje akcije, sporazum oko osnovnih postavki, uloga i odgovornosti, suradnje i partnerstava, izradu čvrste osnove za politike, izgradnju finansijskih mehanizama i utvrđivanje pravih mogućnosti za provedbu.

Procesne preporuke uključuju: identificiranje konteksta, postavljanje ciljeva, postizanje konsenzusa oko željenih opcija, predstavljanje aktivnosti koje treba poduzeti i pripremanje akcijskog plana.

Studije slučaja rada s mladima u zamirućim gradovima

Španjolska

Zamiranje gradova u nacionalnom kontekstu

Iako je urbani rast još uvijek uobičajen u Europi, u određenim razdobljima i regijama primjetan je pad urbanog života u demografskom, ekonomskom, socijalnom i ekološkom smislu. Španjolski gradovi pogodjeni zamiranjem uglavnom se nalaze na sjeveru zemlje i većinom je riječ o industrijskim gradovima kao što su Avilés (Asturija), Sestao (Baskija), Basauri (Baskija), Portugalete (Baskija), Langreo (Asturija) te Bilbao (Baskija).

Međutim, u drugim slučajevima, pad broja stanovnika povezan je s procesom suburbanizacije koji je većinom produkt porasta cijena nekretnina zbog čega se mladi ljudi sele u susjedne općine.

Konkretni gradovi koji su pogodjeni ovim procesom su: Salamanca, Cádiz, Sevilla te Granada (Sánchez Moral, Méndez, Prada Trigos, 2012). U Španjolskoj je 90 % teritorija ruralno, a vlasti u tim općinama razvijaju projekte već više od 30 godina.

Budući da su svjesni rizika depopulacije, te politike fokusirane su na poboljšanje životnih uvjeta mladih ljudi. Međutim, čini se da na nacionalnoj razini nema teorijskog ili praktičnog promišljanja o problemu "urbanog zamiranja" budući da uprava ne donosi nikakve mјere koje bi se u potpunosti posvetile tom problemu. Suočena s gubitkom stanovništva, koji se često pogrešno smatra privremenim, vlast je odlučila nastaviti s promicanjem urbanog rasta u nadi da će tako oporaviti ekonomski i demografski razvoj. Socijalni, ekonomski, kulturni i demografski pad se stoga često čak i promovira. (Griñó, 2014).

Većina mјera usmjerenih na socijalnu isključenost, marginalizaciju te suzbijanje nezaposlenosti koje je usvojila gradska uprava nastoje se s tim problemima suočiti na konkretni način, ali uz ignoriranje šire slike jer se ne uzimaju u obzir svi aspekti vezani uz "urbano zamiranje" pa se tako ne mogu smatrati učinkovitima.

U autonomnoj pokrajini Andaluziji na jugu Španjolske, koja je bila u središtu istraživanja, postoje određene razlike u odnosu na ranije navedene slučajeve jer se čini da je, za razliku od sjevernih gradova, glavni uzrok zamiranja više vezan uz postupnu suburbanizaciju lokalnog stanovništva, a ne uz deindustrializaciju. Istraživanje po tom pitanju je provedeno u pokrajinama Granada i Cádiz.

Granada

Grad Granada nalazi se u istočnom dijelu Andaluzije i prema službenim podacima općinskog registra koji je objavila INE 2018. godine, broji 232.208 stanovnika što predstavlja 25,46 % stanovništva ove pokrajine i 2,77 % cijelokupnog andaluzijskog stanovništva. Iako podaci ukazuju na gubitak od samo 562 ljudi u periodu od 2017. do 2018. u cijeloj općini Granada, došlo je do nekoliko pomaka u populacijskom i demografskom sastavu među četvrtima. Tako je primjerice četvrt Norte izgubila 8135 stanovnika od kojih su mnogi bili u dobi od 18 do 25 godina. Ne postoji jedinstven uzrok procesa zamiranja, već možemo govoriti o procesu s više uzroka. Jedan od njih bi mogla biti visoka stopa nezaposlenosti u Andaluziji, a posebno u pokrajinama Granada i Cádiz.

Dok je u prva tri mjeseca 2019. godine stopa nezaposlenosti u Španjolskoj iznosila 14,70 %, Andaluzija je dosegla 21,08 %. Tu su brojku nadmašile pokrajine Ganada i Cádiz s 21,67 %, odnosno 26,80 %, a posebno je pogodjena mlađa populacija. U slučaju Granade, stopa nezaposlenosti stanovništva u dobi između 16 i 19 godina iznosi 54,24 %, dok je taj broj kod mladih između 20 i 24 godine 36,87 %.

Nezaposlenost kod mladih ljudi uzrokuje probleme po pitanju troškova svakodnevnog života i stanovanja što je za mnoge od njih neodrživ proces.

S druge strane, čini se da je ovaj pad broja stanovnika u Granadi u skladu s povećanjem broja stanovnika u njenom metropolitanskom području. Tijekom posljednjih nekoliko godina, velik broj stanovnika koji su prije živjeli u gradu preselio se na područje La Vega de Granada. Porast u cijenama nekretnina prisilio je mnoge ljudе da razmisle i o preseljenju u okolne gradove.

Granada ima dobar sustav javnog prijevoza tako da mladi ljudi preferiraju život izvan grada i svakodnevno putuju na posao. Također, dio stanovništva radije živi u manjim gradovima u okolini zbog čišćeg okoliša i jeftinijih nekretnina (Montosa, 2003). Neke od općina u koje se ljudi odlučuju preseliti su Churriana de la Vega, Armilla, Huétor Vega ili Monachil.

Međutim, kao posljedica tog trenda se u samoj Granadi povećala stopa smrtnosti jer stanovnici koji odluče ostati u gradu obično pripadaju starijim dobним skupinama što dovodi do starenja stanovništva i većeg broja smrtnih slučajeva.

Prirodni prirast u Granadi negativan je, a u periodu od 2017. do 2018. godine zabilježen je gubitak od 300 ljudi.

Mladi koji se odluče preseliti izvan grada, sa sobom vode i obitelj tako da se nova rođenja registriraju u općini u koju se doseljavaju što pridonosi padu nataliteta u Granadi. Osim toga, na depopulaciju utječe i odlazak migrantskih obitelji (koje su uglavnom veće) u obližnje općine gdje je stanovanje jeftinije. (Ramiro, 2012.).

ALFA

Almanjáyar en Familia (ALFA) je organizacija iz Granade koja se bavi promoviranjem socijalnog i kulturnog obrazovanja u četvrti Almanjáyar koja se tradicionalno smatra siromašnjim dijelom grada.

Organizacija je proizašla iz angažmana svećenika Jesúsa Otera koji je 2004. godine započeo projekt socijalne edukacije i intervencije sa socijalno ugroženim maloljetnicima. Nastojalo se poboljšati kvalitetu života tamošnjih stanovnika osnažujući ih kroz razvoj vlastitih vještina. Cilj ALFA-e je ostvariti miran suživot i suradnju kako bi stanovnici mogli živjeti u stabilnijem i produktivnijem okruženju dok rade na stjecanju potrebnih alata i vještina za napredak.

Juan Carlos Carrión González, predsjednik organizacije, tvrdi da je potrebno obratiti pažnju na društvenu stvarnost, odgovoriti na nju i ponuditi mladima ono što sami ne mogu imati: prostor s računala, uključivanje u župnu zajednicu, podršku itd.

Udruga je provela projekt "Avioni od papira" kojim se kod djece nastojalo razviti kritičku misao, pripremiti ih za život odraslih, poboljšati njihovo samopoštovanje i socijalne vještine te ih osposobiti za donošenje odluka.

Očekuju da će na taj način poboljšati ugled četvrti koja je uvek bila povezana s marginalizacijom i delinkvencijom te joj tako vratiti dostojanstvo i učiniti je privlačnijom, ali i ponovno oživjeti urbanu aktivnost Granade.

Metodologija u ALFA-i temelji se na kompromisu među zaposlenicima, volonterima i korisnicima. Prva lekcija za mlade je princip davanja i primanja, umjesto samo traženja. Da bi se kod mlađih ljudi postigao aktivan angažman u kvalitetnim aktivnostima, potiče ih se na osobnu motivaciju. Na taj način mladima se nude aktivnosti koje se razlikuju od onih koje su im obično na raspolaganju u njihovoј četvrti.

Radionice se organiziraju na inicijativu mlađih, što znači da će na njima vjerojatno manje izostajati budući da ih tematika doista zanima. Bez njih je projekt u konačnici besmislen. Cilj organizatora je osvijestiti ih da su oni protagonisti u svojem životu i zajednici.

Članovi ALFA-e obično su mlađi ljudi koji su rano odustali od škole. Neovisno rješavanje problema u središtu je ALFA-ine pozornosti tako da članovi mogu razvijati vještine koje proizlaze iz njihovih vlastitih potreba.

Moraju promijeniti način razmišljanja iz pozicije „ja to ne mogu“ do toga da kažu „moram naučiti kako to učiniti“, što primjerice uče na radionicama za razvoj digitalnih kompetencija.

Jedna od najboljih inicijativa u ALFA-i je njihova ženska nogometna momčad. Kroz sudjelovanje u takvoj zdravoj aktivnosti mlađi uče o rodnim stereotipima, važnosti timskog rada i rješavanja sukoba te da se moraju potruditi kako bi postigli društveni napredak. Međutim, škola je na prvom mjestu, a treneri se ne ustručavaju posvetiti sat tome da korisnici nadoknade zadaće te su im spremni pomoći ako primijete da imaju problema s ocjenama.

Ova organizacija također preferira uključiti građane iz četvrti koji se žele aktivirati u ulozi trenera ili pak u drugim aktivnostima. Budući da su dio te zajednice, to pomaže u promociji projekta, a na taj način se može lakše stupiti u kontakt s novim korisnicima što zajednicu u proces uključuje i dodatno.

Jedna od njihovih glavnih inicijativa zove se **Aviones de papel** (Avioni od papira). Riječ je o projektu namijenjenom djeci u dobi od 14 do 18 godina čiji cilj je osnaživanje mlađih ljudi tako što će ih se učiti da sami donose odluke o pitanjima koja utječu na njihov život.

Zauzvrat se od mladih traži da se obvežu da će pomagati u kućnim poslovima ili dobivati dobre ocjene u školi.

Elisa Castillo Moreno i Carmen Espigares González, trenerice koje rade na projektu, tvrde da se kroz njega promiče kultura truda i učenja s ciljem da korisnici uspiju ostvariti ciljeve koje su si postavili u životu. Ukratko, s projektom Aviones de papel nastoji se razviti kritička misao kod djece, pripremiti ih za odraslu dob, poboljšati njihovo samopoštovanje, promovirati njihove socijalne vještine i uvježbati vještine donošenja odluka.

Projekt trenutno nema financijsku potporu, a treneri rade na volonterskoj bazi od siječnja 2019. godine. Elisa je iz četvrti i u ALFA-i je aktivna od svoje 12. godine, s određenim prekidima. U slobodno vrijeme radi kao instrukturica, a trenutno studira da postane učiteljica te tako pruža odličan primjer za djecu iz udruge.

Kaže da je projekt započeo prije nekoliko godina, ali je „neko vrijeme bio prekinut zbog nedovoljnog truda kod nekih mladih ljudi“ te tvrdi da je to bio važan korak za njih da shvate da „bez zalaganja nema projekta“, ali i da „ne postoji neuspjeh, svaki problem koji se pojavi je prilika za rast.“

Korisnici ALFA-inih usluga najviše cijene činjenicu da im ova organizacija nudi prostor za komunikaciju i slobodno izražavanje u atmosferi međusobnog uvažavanja. To može dovesti do suradnje u drugim aspektima njihovog života, smanjenja sukoba, povećanja dijaloga i poboljšanja životnih uvjeta na lokalnom nivou.

Skupina djece koja čine program "Avioni od papira" održavaju sastanak svakog petka i svaka tri tjedna imaju radionicu.

Cristian, Alpha i Aimara (15 godina) kao sudionici programa osjećaju da ih se sluša i da se njihova mišljenja uzimaju u obzir. Oni su ti koji pokreću inicijativu za organiziranjem radionica. Ističu da je u ALFA-i sve organizirano na volonterskoj bazi i da se mladima nudi obuka koju oni traže. Imaju osjećaj da svi surađuju i da svatko može ići svojim tempom bez osjećaja pritiska. Mladi su zaduženi za pisanje e-mailova, programske aktivnosti itd.

Takva vrsta projekta daje mladima priliku da rade stvari na koje su ponosni, a ujedno im pruža alate da ostvare svoje snove. Aktivnosti u organizaciji pomažu u uspostavi stabilnijeg okruženja za mlade i na taj način ih se udaljava od rizika iz njihovog okruženja poput droge, nasilja, oružja itd.

Crossover

Crossover je organizacija iz Granade posvećena planiranju i promicanju tematskih događaja povezanih s *nerd* kulturom koja uključuje interes poput stripova, videoigara, kina, azijske kulture, manga i animea što sve više privlači interes javnosti. Osnovana je 2008. godine kao savez nekolicine organizacija.

U početku su ovu organizaciju razvili tinejdžeri volonteri koji su se uključili u planiranje događaja zajedno sa članovima. Smatralju da je jedna od glavnih snaga Granade njezina intenzivna kulturna ponuda tako da kroz organizaciju pomažu u stvaranju i razvoju novih umjetničkih i/ili poslovnih projekata. Kroz promicanje *nerd* kulture, otvara se mogućnost povezivanja s mlađom populacijom koja se obično odbija poistovjetiti s lokalnom kulturom. To stvara nove mogućnosti za druženje kroz sudjelovanje u aktivnosti za popunjavanje slobodnog vremena.

FICZONE, događaj koji organiziraju, u posljednjih je nekoliko godina postao mjesto susreta brojnih umjetnika, ilustratora, dizajnera, poduzetnika iz kulture, crtača, izdavača, dizajnera društvenih igara i mnogih drugih.

Riječ je o stručnjacima iz složenih i različitih društvenih i poslovnih okruženja, koji na ovaj način mogu surađivati na razvoju mogućih projekata u Granadi koji bi inače bili nemogući. FICZONE ima pozitivan utjecaj na porast potražnje za iznajmljivanjem smještaja jer svi sudionici ostaju u gradu za vrijeme trajanja događaja što ima pozitivan učinak na ekonomiju grada.

José Antonio Gutiérrez 30 godina je radio na polju mladih u Granadi, a prije 3 godine postao je zamjenik ravnatelja u Odjelu za mlade. Navodi da je upoznat s ALFA-om jer se voditelji sa sjevera često zanimaju za radionice te je upoznat i s CROSSOVER-om budući da oni financiraju prvu nagradu za natjecanje u izradi stripova, ali nije siguran mogu li te udruge doprinijeti u rješavanju problema depopulacije.

Na pitanje zašto odjel nije uključen u ove projekte, odgovara da „mnoge udruge ne traže pomoći i radije razvijaju svoje aktivnosti bez uplitanja uprave.“

A na pitanje radi li Gradsko vijeće odozgo, tako da ideje dolaze iz odjela i onda ih suradnici provode, Gutiérrez odgovara da je upravo suprotno, prijedlozi dolaze od udruga ili od mladih. Navodi da je nekoliko udruga zatražilo formiranje Vijeća mladih, agencije koja bi bila odgovorna za zastupanje mladih u općini.

Cádiz

Prema podacima INE-a, grad Cádiz je 1996. godine imao ukupno 145.595 stanovnika, a do 2019. godine ta brojka je pala na 116.027 što znači da broj umrlih raste i premašuje broj rođenih. Kao rezultat toga, stanovništvo Cádiza stari. Također, troškovi stanovanja su vrlo visoki budući da grad ne raspolaže zemljишtem za izgradnju pa se stoga stanovnici odlučuju na selidbu u obližnja mjesta kao što su San Fernando ili Puerto Real.

Mnogo je čimbenika koji pridonose smanjenju broja stanovnika, uključujući propadanje industrije što je dovelo do zatvaranja trgovina u Cádizu. Međutim, 1960-ih i ranih 1970-ih naglo se povećao broj trgovina, većinom zahvaljujući brodogradilištu, tvornici duhana i tvornici zrakoplova što je oživjelo gradsku ekonomiju. Te su tvrtke osigurale zaposlenje za približno 9000 radnika. Industrija je godinama pomagala u stvaranju mnogih izravnih i neizravnih radnih mesta i kroz sekundarne tvrtke koje su nastajale kao dopuna ovoj djelatnosti.

Međutim, kolaps industrije kao izvora zaposlenja i blagostanja rezultirao je kriznom situacijom i u radničkom i u ekonomskom smislu. Zrakoplovna industrija napustila je grad početkom 21. st., a zatvorili su se i CAMPSA i tvornica duhana. Opstala je jedino brodogradnja, no s poteškoćama u održivosti. Danas je sve nestalo, a u Cádizu je ostala jedino tvrtka koja se bavi popravkom brodova s osobljem od samo 125 zaposlenika.

Cádiz je općina s najvišom stopom nezaposlenosti u Španjolskoj. Prema podacima INE-a za treće tromjesečje 2019. godine, zaposlenost po proizvodnim sektorima imala je sljedeću raspodjelu: sektor uslužnih djelatnosti dominira s obzirom da zapošljava 67,6 % radno sposobnog stanovništva, slijedi industrija s 9,5 %, građevina sa 6,2 %, a na posljednjem je mjestu poljoprivreda s 3,4 % zaposlenih.

Manuel Arcila, profesor regionalne geografske analize na Sveučilištu Cádiz, smatra da je jedan od glavnih uzroka za gubitak stanovništva nedostatak prostora i stanova u Cádizu. To prisiljava mnoge da se presele u druga mjesta u zaljevu poput San Fernanda ili Puerto Reala.

Nedostatak prostora za razvoj i stanovanje, kao i pomanjkanje ekonomskih prilika, starosjedioce Cádiza praktički prisiljava da se presele u potrazi za boljim radnim i životnim uvjetima.

Pritom, dio stanovništva koji se uglavnom iseljava čine mladi u dobi između 15 i 39 godina koji imaju određeno obrazovanje i kvalifikacije, dok su imigranti pristigli u potrazi boljim radnim mogućnostima, često prisiljeni napustiti grad zbog nedostatka posla.

Asociación Alendoy

Riječ je o neprofitnoj udruzi koja svoje aktivnosti razvija u smjeru promocije obrazovnih mogućnosti za sve one skupine koje su doživjele socijalnu isključenost ili imaju poteškoće u prilagodbi tradicionalnim obrazovnim strukturama.

Udruga je osnovana 1999. godine i nastoji ostvariti promjenu kroz promicanje socijalne participacije i razvijanje projekata za postizanje jednakosti i socijalne pravde. Aktivnosti koje se provode imaju za cilj promicati obrazovne mogućnosti za sve najranjivije skupine u društvu poput djece, mlađih, žena i osoba s invaliditetom.

Udruga se nalazi u Cádizu, u četvrti La Paz, mjestu s visokom stopom nezaposlenosti, kriminala i droge, u kojoj mladi ljudi nemaju puno opcija za ispunjenje svog slobodnog vremena. Iz tog je razloga udruga odlučila osnovati knjižnicu igračaka za djecu i mlađe. Kasnije su uvidjeli da postoje i drugi izazovi poput nezaposlenosti te potrebe da se mlađima omogući stjecanje socijalnih vještina i osigura socijalna uključenost. Uz pomoć trenera, mlađe se pokušava usmjeriti da sami upravljaju svojim aktivnostima u slobodno vrijeme.

Asociación Alendoy slijedi obrazovni model koji se temelji na stvaranju emocionalne povezanosti među ljudima. Organiziraju i tečajeve za mlade ljudi koji su završili srednju školu i kojima je potrebna pomoć u traženju posla, rješavanju raznih problema itd. Djelatnici Alendoya koordiniraju Program prijave mlađih gdje rade s mladim imigrantima i lokalcima koji su živjeli u nekom obliku centra za zaštitu, ali su bili prisiljeni napustiti ih nakon što su napunili 18 godina.

U mnogim slučajevima im nedostaje dovoljno zrelosti da se nose sa svojim problemima. Udruga im pomaže što je više moguće i kroz fondove za hitne slučajeve kako bi se mladim ljudima osiguralo mjesto za spavanje ili pružio kakav drugi oblik pomoći.

Udruga pomaže strancima da srede papire za legalizaciju svojeg statusa u Španjolskoj. Također rade i kao mentori ili treneri te ih prate kod liječnika, u kantine koje su im na raspolaganju ili skloništa. Djeluju i kao posrednici tako što povezuju lokalne poslodavce sa svojim korisnicima što u nekim slučajevima može dovesti do zaposlenja.

Jedan od glavnih problema s kojim se članovi udruge susreću je taj da djeca koja dolaze iz problematičnih obitelji često imaju slabije razvijene socijalne vještine što ugrožava njihove šanse za zaposlenje. S obzirom na to da programi koje je udruga razvila nude praksu u tvrtkama gdje su socijalne vještine potrebne, udruga im pomaže u njihovom razvijanju kako bi im olakšala proces zaposlenja. Mlade se također uči o vrijednostima poput solidarnosti, priateljstva, poštovanja, empatije, iskrenosti, ustrajnosti i drugih.

Udruga pokušava osigurati da njihovi korisnici nastave sa svojim obrazovanjem i služi kao baza kojoj se uvijek mogu obratiti kada im nešto zatreba. Njihov razvoj se kontinuirano prati kako bi im se ponudile i druge mogućnosti s ciljem da ostanu u Cádizu.

Alendoy je 2017. pokrenuo Program prijave mlađih kao dio Programa za socijalni rad CAIXA, nakon što je ustanovljeno da mladima do 30 godina treba pomoći u pisanju životopisa i razvoju obrazovnog puta. Nakon što je provedena studija tržišta i definirane potrebe lokalnih poduzeća, mladima su ponuđeni razni oblici obuke kako bi popunili praznine u životopisima.

Svrha ovih programa osposobljavanja je olakšati mladima da se zaposle.

Obuka se sastoji od tri dijela:

1. Rad na osobnim i profesionalnim vještinama
2. Tehnička obuka koju provode profesionalci iz različitih područja
3. Radno iskustvo

Iako je osnova programa ostala nepromijenjena, tijekom 2018. godine prioritet je dan mladim ljudima koji su bili dio programa za zaštitu djece.

Udruga trenutno razvija i Program socijalne integracije Incorpora koji promiče zapošljivost ljudi koji su u riziku od socijalne isključenosti. Riječ je o programu Zaklade La Caixa koji je namijenjen mladima između 18 i 30 godina.

Asociación Cardijn

Udruga Cardijn svoje ime duguje Josephu Cardijnu (1882. - 1967.), belgijskom svećeniku koji se početkom 20. stoljeća bavio socijalnim problemima. Godine 1925. osnovao je Kršćansku radničku omladinu, pokret koji se proširio u više od šezdeset zemalja.

Udruga Cardijn sa sjedištem u ulici Trille neprofitna je organizacija osnovana 20. prosinca 1993. godine. Ima nacionalni opseg i od svog je začetka surađivala s mladima iz siromašnijih četvrti, a 1994. godine počeli su se baviti i problemom migracija.

Udruga između ostalog provodi aktivnosti za slobodno vrijeme, radionicu za obuku prije zapošljavanja namijenjenu mladima kojima prijeti socijalna isključenost, usluge profesionalne orientacije za osobe između 16 i 25 godina, besplatne pripreme za upis u srednju školu, sportske aktivnosti i akcije emancipacije. Potiču i aktivnosti usmjerene na sektor novih informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Udruga djeluje na tri polja: imigracija, zapošljavanje i mlađi.

Cardijn je vjerska udruga, dio je Tajništva za migracije i Crkvu. U radu im je najbitnija solidarnost te im je cilj pomoći marginaliziranim osobama te ljudima koji u životu imaju brojne poteškoće, kao što je to nekoć činio Isus Krist. Stoga se najviše bave pružanjem pomoći najranjivijim skupinama: migrantima, nezaposlenima, mladima iz razorenih obitelji ili problematičnih četvrti i radnicima. Fokus se dakle najviše stavlja na sljedeće četvrti u Cádizu: Cerro del Moro, Guillén Moreno, La Paz, Loreto i Puntales.

Iako se pitanjem zamiranja ne bave izravno, neke od njihovih praksi uključuju i nekoliko aktivnosti koje pomažu u poboljšanju situacije:

1. Socijalna intervencija s fokusom na zapošljavanje mladih iz četvrti kojima je potrebna transformacija
2. Podrška integraciji radne snage i poboljšavanju izgleda za zapošljavanje mladih ljudi kojima prijeti socijalna isključenost
3. Socijalna akcija s mladima i Informativni centar za mlađe

Kako bi se uspostavio kontakt s mladim ljudima iz razorenih obitelji i, u nekim slučajevima, mladim ljudima koji imaju određenu vrstu pravnog statusa, prvi korak su aktivnosti za slobodno vrijeme i neformalne aktivnosti koje mladima pružaju radno iskustvo. Povjerenje mladih pokušava se steći strukturiranim aktivnostima kao što su: sport, kultura, karneval, slikanje, nogometni turniri, kazališne aktivnosti, urbana kultura, npr. rap glazba, izleti i natjecanja u ribolovu.

Antonio Guerrero, osoba odgovorna za koordiniranje programa za mlađe u udruzi Cardijn u kojoj radi već 12 godina, kaže: „Mladi ljudi s nama razgovaraju o svojim problemima i brigama tako da mi svoje aktivnosti i pomoći možemo prilagoditi na temelju tih informacija. Kad saznamo njihove potrebe i procijenimo njihov potencijal, zadajemo im razne zadatke kako bismo im pomogli da se snađu na tržištu rada.“

Juan José Gómez Ruiz, osoba zadužena za rad s mladima u gradu Cádizu, tvrdi da gradska uprava obično puno surađuje s organizacijama poput Alendoya i Cardijna jer dijeli mnoge njihove brige kad je o mlađim ljudima riječ. Također potvrđuje da je stopa nezaposlenosti među mlađima u Cádizu jedna od najviših u Španjolskoj. Budući da stanovništvo Cádiza stari, za mlađe ljude ima sve manje mogućnosti za ispunjavanje slobodnog vremena tijekom vikenda, posebno za one koji ne izlaze, te dodaje da "ove udruge uvijek imaju pozitivan učinak na mlađe ljude jer im pružaju više mogućnosti za zaposlenje."

Njemačka

Zamiranje gradova u nacionalnom kontekstu

Recentna događanja u Istočnoj Njemačkoj primjer su naprednog ili čak ekstremnog zamiranja i njegovog utjecaja na urbani razvoj, tržište nekretninama i infrastrukturu.

Shrinkage is pushed by three reasons: Firstly, by a sharp decrease in birth rates after the political changes in 1990 that caused Eastern Germany to have the lowest-low birth rates in Europe (0.77 children per woman in 1995; INKAR, 2003). Secondly, most of Eastern German cities have been facing dramatic losses of inhabitants due to job-driven out-migration to the western part of the country. And a third reason is the wide-spread suburbanisation during the 1990s.

(Haase i Nuissl, 2006 .; Couch i sur., 2005.).

Političke promjene nakon 1989. dovele su do brze deindustrijalizacije i sloma na tržištu rada što je potaknulo masovno iseljavanje u Zapadnu Njemačku i rezultiralo dramatičnim gubitkom stanovništva.

Dakle, glavni razlozi za gubitak stanovništva su migracija u Zapadnu Njemačku, koja je započela odmah nakon 1990. godine, umjetno pokrenuta suburbanizacija koju financira država i koja je svoj vrhunac imala od sredine 1990-ih do 1997. i demografsko starenje stanovništva uslijed kontinuiranog pada nataliteta. Velik broj ljudi napustio je Istočnu Njemačku zbog gubitka radnih mesta uslijed deindustrijalizacije. Početkom 1990-ih, deseci tisuća ljudi gube posao u industrijskom sektoru.

Tiringija je jedna od pokrajina u kojoj je zamjetan fenomen zamiranja. Nalazi se uz Donju Saksoniju, Hessen i Bavarsku tako da brojni stanovnici odlaze raditi u ove zapadne savezne države ili su тамо već radili i/ili živjeli u prošlosti. To znači da u Tiringiji mnogi ljudi već imaju iskustva i znanja o migrantima zahvaljujući unutarnjoj migraciji i migracijama u Zapadnu Njemačku.

Izuvez Jene, Weimara i Erfurta, stanovništvo Tiringije se drastično smanjuje i stari. Taj proces se odvija na vrlo neujednačenoj regionalnoj razini kao u većini saveznih država. Od 1989. godine, Tiringiju je napustilo oko 500.000 ljudi.

Uz već brojne uzroke zamiranja, regija je počela primati priljev imigranta i izbjeglica počevši od 2015. godine. Međutim, ovaj problem još uvijek je itekako relevantan u regiji posebice kada je riječ o rješavanju pitanja integracije, sudjelovanja i gostoljubivosti.

Odabrali smo dva grada i dvije studije slučaja u Tiringiji koji predstavljaju najbolje prakse rada s mladima u kontekstu zamirućih gradova, a to su Saalfeld s 25.000 stanovnika i Altenburg s 33.000 stanovnika.

Saalfeld

Demografske promjene u Saalfeldu rezultat su trenda preseljenja u mjesta koja su bliža centru. Razvoj demografske i dobne strukture u općini Saalfeld slijedi opći trend smanjenja broja stanovnika i demografskog starenja, gdje je prosječna starost stanovnika 48,3 godine. U razdoblju između 1998. i 2015. godine, broj stanovnika u općini smanjio se za oko 19 %, a u gradu Saalfeldu za oko 17 %.

Također, prostorni i socijalni problemi u Saalfeldu, a posebice u četvrti Beulwitz, posljedica su marginalizacije. Na trenutnu situaciju utjecalo je nekoliko čimbenika. Četvrt je izrasla na području bivše vojarne (Bauwerk) koje je bilo stigmatizirano jer je za vrijeme DDR-a tamo bila smještena sovjetska vojska. Prostor je bio okružen velikim zidom tako da nitko nije mogao pristupiti vojarni, a nakon političkih promjena, ovdje su napravljeni socijalni stanovi što je stigmatizaciju dodatno pojačalo.

Nadalje, u ovoj četvrti organiziran je i smještaj za izbjeglice. Uslijed brojnih mjera preuređenja centra grada, porasle su i cijene nekretnina koje neki stanovnici jednostavno više nisu mogli pratiti pa su bili prisiljeni preseliti se u jeftinije četvrti.

Bauwerk - Beulwitzer Straße

Predstavit ćemo jedan primjer prakse iz Saalfelda koji je pokrenula gradska općina, tj. Odjel za socijalnu skrb i mlade. Za nju je zadužen Ured za mlade, rad, sport i socijalna pitanja koji ima poseban ustroj. Odjel je od okruga Saalfeld-Rudolstadt sporazumom preuzeo kontrolu nad radom s mladima 1995. godine. Njihov cilj je zastupati interese mlađih u odnosu na državu i društvo pružajući im pomoći i savjetovanje po pitanju obrazovanja i aktivnosti u slobodno vrijeme.

Rezidencijalno područje u ulici Beulwitzer dio je Programa socijalnog grada od 2017. godine. U četvrti Beulwitz mještani planiraju zajedno izgraditi zajednički prostor, tzv. Werkhaus, gdje bi svi bili dobrodošli. Planiranje i izgradnja te zgrade izvodi se u suradnji cijele zajednice što je ujedno i najbolji način da ljudi prihvate projekt.

Otvoreni prostor pod nazivom **Werkhaus im Zwischenraum zum Ankommen** u ulici Beulwitzer kombinira trenutnu dinamiku i goruće teme urbanog razvoja poput integracije izbjeglica, aktiviranja zapuštene infrastrukture, suradnje i ostvarivanja sveopće dobrobiti za četvrt. Za razliku od tipičnog urbanog planiranja, fokus nije na planu koji su izradili stručnjaci, već na razvoju dugoročne ideje za utvrđivanje korisnih praksi s građanima i stvaranje aktivnijih uloga za mlade na tom području.

Aktualni Koncept urbanog razvoja revidirat će se u skladu s novom vizijom usmjerenom na buduće mogućnosti. Potencijal i predanost ljudi koji tamo žive shvaćaju se ozbiljno te se integriraju u proces.

"Ideja za Werkhaus zapravo dolazi od samih stanovnika. Željeli su nešto učiniti i već su ranije sudjelovali u našim participativnim projektima. Održali smo nekoliko radionica na kojima su nas stanovnici uputili u svoje stvarne potrebe. Tražili smo održivo rješenje za ljude gdje bi i oni imali priliku sudjelovati. To je bilo nakon što smo shvatili da ljudi žele zadržati svoju četvrt, ali da žele pozitivne promjene."

Hanka Giller, Soziales und Jugend der Stadt

Ovaj je projekt primjer najbolje prakse te je tako važan ne samo za četvrt već i za grad. Budući da je projekt dio programa "Soziale Stadt" i da proces prati IBA Thüringen, stvari idu naprijed. Uz IBA Thüringen važan partner je i Zaklada Bertelsmann.

Grad Saalfeld i Bildungszentrum Saalfeld razvili su ideju s IBA Thüringenom i drugim partnerima te proučili teren bivšeg Bauwerka. Na temelju natječaja Zukunftsstadt 2015. i 2016. godine organizirane su dvije radionice ideja i dvotjedna ljetna radionica koji su održani u proljeće 2017. godine što je značilo prekretnicu na putu do postizanja življe atmosfere u četvrti.

Radionica ideja treba se nadovezati na to kako bi se uvažili zahtjevi i želje stanovnika te razvile nove perspektive za budućnost.

Radionica ideja organizirana je u pet faza u trajanju od dva i pol dana:

- Faza 1: Izgradnja i zanatske aktivnosti
- Faza 2: Prepoznavanje omiljenog i konfliktnog
- Faza 3: Utvrđivanje poželjnih namjena
- Faza 4: Utvrđivanje novih područja uporabe
- Faza 5: Izgradnja trodimenzionalne zgrade.

Mnogi mladi su nakon ove radionice preuzeли aktivnu ulogu u realizaciji brojnih lokalnih programa, npr. kao moderatori za „Jungen - Moderatorausbildung“ gdje su za svoje vršnjake moderirali proces treninga za sudjelovanje mladih u zajednici. Drugi je primjer sudjelovanje mladih u događaju Freisitz i drugim aktivnostima kao što je Mutmacher koji mladima omogućava da sudjeluju u aktivnostima poput planinarenja ili razvijanja programa za ljetne praznike i zdravi život.

Za njih je rad s mladima poput mosta koji povezuje mlade, roditelje i zajednicu. Planiranje ponekad može biti kaotično, međutim, proces je fleksibilan i orientiran na potražnju.

Hanka Giller, Soziales und Jugend der Stadt, vjerovala je da rad s mladima nije dovoljan:

„Već smo devedesetih započeli s participativnim radom u polju rada s mladima, a u to vrijeme je rad u zajednici već bio uključen u rad s mladima. Kad malo sagledam, mislim da je situaciju u četvrti bitno objasniti političarima. Naučila sam da je bitno to jasno objasniti na političkoj razini. To smo iznova spominjali u kontekstu rada s mladima i u socijalnom radu, ali to je bilo poput začaranog kruga“

Altenburg

Altenburg je u samo 25 godina, u periodu od 1989. do 2013. godine, doživio velik pad stanovništva s preko 51.000 na 33.000 stanovnika. Prema informacijama iz Statističkog ureda Tiringije, u razdoblju od 2000. do 2010. godine u grad se doselilo 1364 novih stanovnika, no u međuvremenu se iz grada iselilo 1292 stanovnika. U tom razdoblju, doseljavanje izbjeglica još uvijek ne igra značajnu ulogu, no sve se to promijenilo 2015. godine što je uvelike dinamiziralo razvoj Altenburga posljednjih godina.

Svatko tko iznova posjeti grad iznenadit će se brojnim strukturnim promjenama. Značajni pomaci posebno su vidljivi u stambenoj gradnji te u maloprodajnom sektoru i uslužnim djelatnostima. Centar grada od toga je imao značajne koristi.

Međutim, u Altenburgu nema puno prilika za mlade, a opcije poput sporta ili glazbene škole su za mnoge skupe. Vlada nudi mogućnost financiranja, ali to nije dovoljno za pokrivanje cijele godine studija. Grad doduše nudi puno sadržaja, a postoje i brojni kreativni projekti, no veliki broj mladih ljudi nije dovoljno hrabar da se odluči pridružiti nekoj grupi ili klubu.

Projekt **Stadt Mensch**, Farbküche

Farbküche je organizacija u Altenburgu koja se bavi stvaranjem pričika za mlade s ciljem da se grad učini privlačnijim. Susann Seifert, izvršna direktorica organizacije, radi u Farbkücheu od 2005. godine, a istovremeno je zaposlena na puno radno vrijeme u gradskoj upravi Altenburga.

Projekt **Stadt Mensch** proizašao je iz problema zamirućeg grada, a razvio ga je Farbküche u suradnji sa Schloss- und Kulturbetrieb Residenzschloss Altenburg, Wandel-Werte-Wege gUG i Förderverein Zukunftswerkstatt Paul-Gustavus-Haus eV. Projekt je kroz natječaj "Novi model razvoja četvrti" dobio 600.000 eura na tri godine, kao potporu od Saveznog ministarstva unutarnjih poslova. U fazi početnog razvoja, projekt su podržali i Platform e.V i Zaklada Rosa Luxemburg.

Projekt se bavi izazovima zamirućeg grada stavljući fokus na urbanu društvo koje ima središnju ulogu u promjenama. Građane se poziva da interveniraju u centru grada Altenburga na mjestima po njihovom odabiru kako bi se to iskustvo učinilo dinamičnijim. Javni prostor bi se kao zajednički prostor trebao više istraživati te biti kvalitetno strukturiran s obzirom na brojne društvene, tehnološke i medijske promjene. U svjetlu ovih izazova, već se nekoliko godina pažnja sve više usmjerava prema akterima civilnog društva koji se umrežavaju i obogačuju život zajednice kroz projekte u raznim poljima urbanog razvoja.

Isprobavanje novih načina rada osigurat će važan doprinos trenutnoj raspravi. To utječe na infrastrukturnu ponudu za čitavu općinu kroz stvaranje inovativnih obrazovnih ponuda, nove pomagače u susjedstvu ili prenamjenu zelenih površina, sadržaje za ljudе iz svih slojeva društva, inovativne modele za gradnju kao i podizanje nivoa izgradnje u četvrti koristeći inovativan i trajan dizajn te nove urbanističke artikulacije.

Susann Seifert, voditeljica Farbküche, tvrdi:

„Nakon 18 sati tržnica je prazna i tada mladi ljudi dolaze ovdje jer ne znaju kamo bi drugdje otišli, do 18 ili 19 sati već je sve zatvoreno, uključujući i centre za mlade. Gradu nedostaje prostora za mlade gdje bi se mogli razvijati. Ovdašnja omladina je u nepovoljnem položaju u odnosu na suvremenii svijet. Zato smo zadovoljni što u našem projektu sudjeluje mnogo mlađih ljudi i što se možemo zalagati za njihove bolje mogućnosti. Aktivni smo i na umjetničkom polju tako što priređujemo izložbe ili nastojimo plasirati njihove radove. Novac se potom troši na druge stvari koje bi im mogle biti korisne ili oko kojih bi se mogli samoorganizirati. Primjerice, trenutno traže mjesto u centru grada gdje bi mogli organizirati kafić koji bi vodili mlađi.“

Akteri inicijative jačaju zajedno jer dijele svoje vrijeme, stručnost, mrežu poznanstava i u konačnici motivaciju. Oni čine mrežu Stadtmenscha i pokretači su razvoja. Jedan od glavnih fokusa ovog projekta je uspostava mreže među svim relevantnim akterima u gradu.

Plan je da iz mreže izraste prepoznata zagovaračka skupina koja će poboljšati vidljivost grada i razvijati interes aktera kroz kontakt s politikom, administracijom i drugim donositeljima odluka te donatorima. Interno bi trebala raditi na solidarnosti i pronaći resurse kako bi se međusobno podržavali na najbolji mogući način.

Osnova za povezivanje svih koji su uključeni razvija se kroz redovite sastanke, diskusjske grupe i buduće radionice za razvoj novih zajedničkih projekata. Mreža je također zasluzna za organizaciju festivala Stadtmensch koji pruža platformu za razmjenu, razne aktivnosti i nove ideje. Festival posjetiteljima daje priliku da dođu u dodir s raznim aktivnostima u gradu i da ga tako iskuse na drukčiji način.

Također, mreža se obvezala da će njegovati kulturu uvažavanja gradske počasne nagrade, koja među građanima želi potaknuti promicanje dijaloga i angažiranost za dobrobit cijelokupne zajednice u Altenburgu. Ne nagrađuje se nužno izvrstan rezultat, ali bi prije svega proces angažiranog djelovanja trebao biti izvrstan.

Primjerice, poželjno je samostalno djelovanje izvan uobičajenih institucionalnih struktura ili djelovanje na osobito hrabar, ali promišljen način. Budući da je naglasak stavljen na proces djelovanja, sama dodjela slijedi dinamičan pristup. Akteri inicijative bit će povezani s dobitnikom nagrade s ciljem ostvarivanja zajedničkog cilja.

Projekt Stadtmensch namijenjen je svima, a posebno mladima. Naime, oni mogu odvesti svoje roditelje i vršnjake na različita događanja ili ih uputiti u aktualnosti vezane uz projekt te tako proširiti "groznicu" Stadtmenscha. Mnogi članovi u slobodno vrijeme odlaze u Farbküche gdje se bave kreativnim radom.

Dobra stvar oko Stadtmenscha je to da su prilično rašireni po gradu, njihove aktivnosti moguće je pronaći svugdje i namijenjene su svim generacijama.

U slučaju Altenburga, Stadtmensch je pokrenuo građansku mrežu i tako prenio kontrolu na druge. Ne radi se samo o osnaživanju pojedinaca već i o osnaživanju i izgradnji struktura koje mogu potaknuti razvoj širih dijelova Altenburga.

Ono što SKB može pružiti je PR i resursi kojima raspolažu kao dio javne uprave grada. Rad s mladima općenito pomaže mladim ljudima da razviju vještine i znanja u mnogim područjima, ali im također pomaže da ojačaju svoje mreže, promijene svoje ponašanje i izgrade pozitivne odnose.

Rad s mladima u zamirućem gradu pruža priliku za kontakt, razmjenu i angažman među svim generacijama što je samo po sebi značajno. Rezultati nisu jedini koji zaslužuju priznanje već i sam proces rada s mladima.

Rad s mladima nastavlja se razvijati, a posebno u doba ekomske krize koja ih je u očima političara stavila u prioritetniju poziciju te generalno povećala potražnju za aktivnostima na polju rada s mladima.

Poseban naglasak je stavljen na poboljšavanje šansi za mlade te na pružanje boljih mogućnosti na tržištu rada i u obrazovanju. Jedan od bitnih ciljeva je i osiguravanje pomoći mladima kako bi se snašli u svijetu visoke nezaposlenosti i pasivnosti.

Iako su neke tradicionalnije strukture i aktivnosti zastupljene u manjem opsegu, njih su nadopunili novi ciljevi i inovativni pristupi za dopiranje do mlađih ljudi.

Rad s mladima danas uglavnom podrazumijeva zalaganje za njihovu dobrobit kao i pružanje podrške onima koji su socijalno isključeni. U tom pogledu, rad s mladima sve se više doživljava kao način popunjavanja praznine u uslugama za koje se nekada tradicionalno brinuo *mainstream*.

Portugal

Zamiranje gradova u nacionalnom kontekstu

Broj stanovnika u Portugalu nije se značajno promijenio od 1960-ih (Valente Rosa, M.J. i Chitas, Paulo, 2010). Prema procjeni INE-a, od 2010. zabilježen je negativan demografski trend, a 2017. u zemlji je živjelo 10.291.027 stanovnika. Portugal je asimetrična zemlja s obalom koja nudi više mogućnosti zapošljavanja, bolji pristup zdravstvu, obrazovanju i aktivnostima za razonodu, ali i s boljim tlom i klimom. Međutim, Portugal dosta zaostaje za drugim europskim zemljama kada je riječ o obrazovanju, kvalificiranoj radnoj snazi, stopi produktivnosti i gospodarskoj konkurentnosti. Portugal je jedna od zemalja članica EU-a s najvišim Ginijevim indeksom tj. pokazateljem nejednakosti u dohotku.

Prema izvještaju UNDP-a, Portugal je također jedna od zemalja EU-a s najvećom stopom siromaštva i socijalne isključenosti.

Gradovi u Portugalu dosta se razlikuju kad je riječ o broju stanovnika koji varira između primjerice 663.000 stanovnika u Lisabonu i 1900 u Sabugal (INE, 2018). Smanjenje broja stanovnika u sve više gradova posljedica je globalnog procesa koji koncentrira sve finansijske, informacijske i komunikacijske mreže u samo neke centre koji onda privlače privatna ulaganja i kvalificirane ljudske resurse (Martinez Fernandez i sur., 2013., cit. Barreira, AP, Panagopoulos, T., Guimarães, MH 2015).

Neprivlačnost djelatnosti iz primarnog sektora, uglavnom smještenih u unutrašnjosti, povezana je s nižom kvalitetom i količinom javnih usluga i dobara što je prouzrokovalo proces migracije sa sela na obalu. Samo se starije osobe vraćaju ili ostaju u siromašnijim rubnim regijama (Lang, T., 2005.).

Za rješavanje ovog problema, vlast je svoje politike temeljila na davanju subvencija za poticanje nataliteta i socijalnih naknada za stambeno zbrinjavanje obitelji.

U nekim slučajevima, općine nude niže porezne stope za stalne stanovnike. Međutim, ove politike ne daju značajne rezultate u borbi protiv fenomena zamiranja. Ključno je i pitanje inverzije dobne piramide. S manjim brojem stanovnika i manje poreznih obveznika, općine imaju i manje izvora prihoda zbog čega ne mogu ulagati u bolju infrastrukturu i tako privući još stanovnika.

Problem održavanja škola dobar je primjer loše politike (Castro i sur., 2012., cit. Barreira i sur. 2015., op. A.), iako se broj mladih ljudi smanjuje. Nedostatak ulaganja u škole naglašava proces depopulacije jer obitelji s djecom školske dobi odlaze u druge općine s boljim školama.

Covilhã

Od 1950-ih godina prošlog stoljeća, broj stanovnika u Covilhi u kontinuiranom je padu uslijed raznih ekonomskih, političkih i socijalnih čimbenika. Neki od razloga su niska primanja radnika u poljoprivrednom sektoru, slabe mogućnosti zaposlenja u industrijskom sektoru i uslužnim djelatnostima te loša pristupačnost i nedostatak integriranog modela upravljanja i razvoja.

Gubitak stanovništva uslijed iseljavanja i napuštanja ruralnih područja rezultirao je demografskim starenjem i depopulacijom čije su najvidljivije posljedice gubitak demografske vitalnosti, povećana socijalna opterećenja i funkcionalna ovisnost o urbanim područjima. (Panagopoulos, T. i Barreira, A.P., s/d).

Oštra klimatska i topografska obilježja grada također ga čine neatraktivnom lokacijom za život. Unatoč sve prestižnijem sveučilištu i svim poticajima za mlade, manje od 30 % lokalnih studenata planira ostati u gradu nakon završetka studija (Vicente, 2017.).

Projekt Idearia

CooLabora, koordinator projekta Idearia, udruga je za socijalnu intervenciju osnovana 2008. godine. Njezina je misija pridonijeti razvoju ljudi, organizacija i teritorija putem inovativnih strategija za promicanje jednakih mogućnosti, građanskog sudjelovanja, obrazovanja i osposobljavanja te socijalne uključenosti (Lopes A. i sur., 2005.).

Cilj projekta bio je promovirati društvene promjene i inovacije pokušavajući pronaći rješenja za probleme s kojima se mladi suočavaju na početku profesionalne karijere. Projekt je za cilj imao razvijati vještine komunikacije, timskog rada i samospoznanje kod mladih ljudi kako bi im olakšali proces zapošljavanja i potaknuli osobni rast.

Fokus je stavljen na razvoj tzv. „mekih vještina“: obuku za samozapošljavanje, stvaranje mreža lokalnih organizacija i ostvarivanje komunikacije između mladih i drugih organizacija.

Projekt je imao dva programa s prosječnim trajanjem od sedam mjeseci. Svaka je mlada osoba mogla odabrati laboratorije i aktivnosti koje su joj se činile najzanimljivijima bez obvezivanja da će u njima sudjelovati do kraja. Predložena su tri laboratorija kao i skup mladih.

1. Kreativni laboratorij sastojao se od tri neovisne radionice: kazalište, fotografija/video i likovno stvaralaštvo. Ovladavši jezikom umjetnosti mladi su mogli produbiti samospoznaju što im je pomoglo da shvate na koji način se mogu angažirati u zajednici. U sklopu ovog laboratorija organizirali su se i festivali kako bi se stvorio prostor u kojem bi mladi ljudi mogli razvijati ideje i surađivati u pronalaženju inovativnih poslovnih rješenja.

2. Poduzetnički laboratorij bio je namijenjen prvenstveno mladim ljudima zainteresiranim za stvaranje vizije budućeg posla ili strukturiranje potencijalnog poslovnog plana. Na kraju svakog bloka, svaki je sudionik žiriju predstavio svoju poslovnu ideju, koncept koji stoji iza nje i svoj poslovni plan. Laboratorij je imao dva izdanja, oba s programom treninga koji se sastojao od tri bloka s ukupnim trajanjem od 64 sata, raspoređenih na sljedeći način: 1) Od ideje do poslovnog prijedloga (18 sati); 2) Istraživanje tržišta, ponuda vrijednosti i poslovni koncept (18 sati); 3) Sustav finan-

ciranja, potpore i poticaja, pravni aspekti i poslovni plan (28h).

- 3. Eksperimentalni laboratorij** stavio je fokus na stvaranje prilika i okruženja pogodnih za testiranje ideja i umrežavanje među mladima. Sastojao se od: 1) programa mentorstva za mlade koji su zainteresirani za nastavak poslovnog projekta; 2) provođenja mikro faza promatranja u tvrtkama ili nevladinim organizacijama koje su odabrali mladi; 3) fizičkog prostora za rad i razne aktivnosti s kojima su mogli testirati svoje ideje.
- 4. Skup mladih** - IDEARIA je stvorila prostor za *brainstorming* o temama kao što su zapošljavanje, posao i poduzetništvo s ciljem promicanja ustrajnosti i samosvijesti među mladima.

U sklopu projekta stvorena je i Teritorijalna mreža za zapošljavanje mladih s ciljem međuinstitucionalne komunikacije, razmjene znanja i iskustva. Mreža surađuje s mnogim partnerima iz lokalne zajednice.

Što se tiče zajednice, poslodavaca i potencijalnih poslovnih partnera, mladi smatraju da im je neophodno da izgrade mreže, uspostave nove kontakte i nauče o novim projektima. Posebno im pomaže dobiti povratnu informaciju kako bi saznali jesu li njihovi projekti održivi za izradu finansijskih i investicijskih planova. Korisnici tvrde da im je najvažnija bila „sposobnost stvaranja jer nismo bili sami; sve se radilo u grupi.“ (Noélia Rodriguez). „Općenito, [projekt] je zaslužan za stvaranje mreža“ (Catarina) te je stvorio „malu zajednicu unutar zajednice“ (Inês) u kojoj postoji suradnja umjesto konkurencije. Provođenje projekta omogućeno je suradnjom partnera.

„Projekt ne bi bio moguć da nije bilo partnerstva između CoLabora, Teatra das Beiras, Gradskog vijeća i Sveučilišta. CoLabora je organizacija s jakim fokusom na inovacije koja se temelji na participativnoj metodologiji. Teatro das Beiras ima prepoznatu ulogu u umjetničkom stvaranju i iskustvo u razvoju participativnih kazališnih radionica pa je tako unio dašak kreativnosti. Gradsko vijeće imalo je bitnu ulogu u provedbi politika za stambeno zbrinjavanje mladih. Sveučilište Beira Interijer je uz Odjel za menadžment koordiniralo poduzetnički laboratorij te je bilo zaduženo za provođenje kreativnih radionica kroz praksu.“

*Graça Rojão, koordinatorica projekta
(u Rojão G i Silvestre, A., 2006)*

São Pedro do Sul

São Pedro do Sul je općina smještena u središnjem sjevernom dijelu zemlje s površinom od 348,69 km². Općina je 1960. godine imala 24.263 stanovnika, dok je 2011. ta brojka pala na 16.851. Prema procjenama za 2017. godinu broj stanovnika će se smanjiti na 15.685. U istom se razdoblju prosjek starosti stanovništva znatno povećao.

São Pedro do Sul ruralna je regija bez značajnih industrijskih ulaganja uslijed nepristupačnosti, nedostatka sirovina te interesa za industrijski sektor. U nedostatku finansijske i tehničke potpore za prilagodbu novim smjernicama EK, poljoprivredna proizvodnja u regiji se smanjila, a uz slaba ulaganja u turizam i okoliš, mladima ne preostaje puno prilika. To se naravno odražava i na demografsku piramidu koja pokazuje manje rođenih i sve duži životni vijek.

Stopa nezaposlenosti među mladima od 15 do 24 godine iznosila je 21,5 % u 2011. godini, 14,3 % kod žena i 8,6 % kod muškaraca (INE, 2018). Žene se stoga smatraju važnom ciljnom skupinom.

Projekt Acolher

Fragas Aveloso - Udruga za ekološku, znanstvenu i kulturnu interakciju osnovana je 2013. godine u općini São Pedro do Sul. Udruga djeluje na području zaštite okoliša i znanosti, kulture, ekonomije i ekologije, feminizma i kulture sjećanja te prava životinja. Svi članovi koji su uključeni u osmišljavanje projekta **Acolher** istraživači su u različitim područjima. Ovaj projekt rezultat je njihovog zajedničkog rada.

Cilj ovog projekta je stvoriti uvjete za socijalno uključivanje i stjecanje novih vještina kroz inovativne aktivnosti koje su razvili mladi koji pripadaju nekoj ranjivoj skupini ili su trenutno nezaposleni.

Projektom se također nastoji promovirati integracijski dijalog između mladih ljudi i žena koji žive u ruralnim krajevima kroz prizmu stjecanja novih vještina i podizanja svijesti o povezivanju brojnih aktivnosti s učenjem o ekosustavima. Projekt je dao značajan doprinos lokalnom gospodarstvu te na taj način pozitivno utjecao na održivi razvoj regije.

„Ovaj je projekt proveden kako bi se lokalnu mladež osvijestilo o važnosti okoliša i kulturne baštine u njihovoj regiji i kako bi im se pomoglo u potrazi za novim mogućnostima. Ideja vodilja bila je preusmjeriti velik broj turista koji svake godine posjećuju grad na etičan i odgovoran turizam (TER) kroz osposobljavanje mladih turističkih vodiča koji bi bili bolje upoznati sa svojim krajem. Osim toga, kroz projekt se nastojalo angažirati mlade, žene i starije ljudе koji žive u regiji kako bi se stvorile mreže unutar lokalnih zajednica.“

Luís Ribeiro, trener i potpredsjednik udruge

Napomena: TER podrazumijeva da lokalne zajednice, koje su ujedno i primarni korisnici inicijativa, organiziraju i upravljaju aktivnostima kojima se potiče pozitivan odnos prema okolišu i kulturnoj baštini kroz prakse stimulacije participativne demokracije.

Projekt je slijedio pedagošku strategiju nadahnutu teorijom popularnog obrazovanja Paula Freirea. Time je dan inovativan poticaj za stvaranje nove aktivnosti kojom bi se nezaposleni mladi ljudi obrazovali da postanu vodiči tj. posrednici u etičnom i odgovornom turizmu.

Projekt su sačinjavale sljedeće sastavnice:

Sastavnica 1

- 1.1. Tematske aktivnosti - TER koncepti i iskustva te bavljenje temama kao što su suverenitet hrane, *fair trade*, samoupravljanje u zajednici, rodna ravnoteža, ekološka mreža unutar općine i njezin učinak, ekosustavi;
- 1.2. Aktivnosti osposobljavanja za razvoj gospodarskih djelatnosti poput proračuna, logistike i drugih.

Sastavnica 2

- 2.1. Participativno ruralno mapiranje regije: problemi i potencijali, utvrđivanje broja sudionica i partnerskih kućanstava;
- 2.2. Ciklus dijaloga i treninga za sudionice;
- 2.3. Priprema Povelje TER, dokumenta koji pojašnjava njegove vrijednosti i prakse;

Sastavnica 3

- 3.1. Stvaranje mreža među selima za mlade posrednike i domaćinstva;
- 3.2. Utvrđivanje itinerara i tipizacija posjeta - izrada brošure i web stranice, intervjui, medijski izvještaji i povezivanje s drugim nacionalnim i međunarodnim mrežama;
- 3.3. Preliminarni eksperiment.

Projekt je pomogao mnogim mladim ljudima koji su nezaposleni ili su bez perspektive da osjete odgovornost i steknu nove vještine. Međugeneracijski susreti omogućili su svima da uče jedni od drugih, a rasprava o idejama i konceptima o tome kako se može poboljšati trenutna situacija u zajednici pomogla im je da razviju kritičko mišljenje. Svi intervjuirani korisnici potvrdili su da su nakon treninga razvili veću svijest o ekosustavu i veću odgovornost prema planetu.

Mnogi su se osjećali kao dio zajednice i shvatili su da imaju novu svrhu u životu i priliku da promijene stvari. Oni koji vjeruju u promjenu zalažu se da se prvo počne s vlastitom zajednicom. Naglašavaju da je nužno slušati stručnjake, ali i lokalno stanovništvo jer ih se mora osnažiti, oni također trebaju biti dio procesa i imati moć odlučivanja.

Projekti moraju biti inovativni i pozivati mlade na sudjelovanje, ali ne biti opterećeni teorijom jer to odbija mlađe ljudi koji su željni praktičnih iskustava. S druge strane, donositelji odluka i akteri u zajednici vjeruju da bi projekti trebali trajati dulje ili se odvijati u više navrata kako bi se integriralo još više mlađih ljudi. Za vrijeme provođenja projekta osnažuje se i lokalno gospodarstvo jer se stvara poveznica između lokalne proizvodnje i kulturne dinamike.

Projekt je imao neočekivan rezultat: bivši sudionici i sadašnji turistički posrednici osnovali su **Turističku zadrugu "AcolheRural"** koja se fokusira na vođene ture.

Svrha ove zadruge bila je: „razviti oblike održivosti za posrednike TER-a, koji bi dočekivali posjetitelje u selima te stvoriti buduća radna mjesta za upravljanje i organizaciju zadruge kroz razne aktivnosti u polju seoskog turizma“ (Nunes, 2016., str. 14.).

Uprava zadruge pohvalila se uspješnom suradnjom s javnim institucijama, kao što su gradsko vijeće, župna vijeća i škole, koje su prepoznale važnost ovog projekta za regiju. Razmišljali su i o uspostavljanju mreže s drugim lokalnim organizacijama koje su ključne za prenošenje znanja o tradicionalnim zanatima čiji su suradnici iz susjednih sela učili mlade ljudi o nekadašnjem načinu života na selu.

Hrvatska

Zamiranje gradova u nacionalnom kontekstu

Razdoblje socijalističke modernizacije u Hrvatskoj između 1945. i 1990. obilježeno je kontinuiranim slabljenjem rasta stanovništva. U tom se razdoblju oko 40 % od ukupnog stanovništva preselilo iz ruralnih područja u urbana industrijska središta. Iseljavanje u zapadnoeuropske zemlje, prije svega u Zapadnu Njemačku krajem 1960-ih i početkom 1970-ih, dodatno je pridonijelo depopulaciji ruralnih područja. Najveći broj stanovnika u Hrvatskoj zabilježen je popisom stanovništva iz 1991. godine, kada je u zemlji živjelo 4,78 milijuna stanovnika, nakon čega je broj počeo znatno opadati.

Raspad Jugoslavije i Domovinski rat u prvoj polovici 1990-ih, imali su ozbiljne posljedice za dugoročne migracijske i demografske trendove. Velik broj prisilno raseljenih osoba, ponajviše etničkih Srba iz područja pogodjenih ratom, trajno je napustio zemlju.

Značajan demografski gubitak donekle je kompenziran naseljavanjem prisilno raseljenih etničkih Hrvata iz Bosne i Hercegovine i Kosova u regije zahvaćene depopulacijom, međutim to nije imalo održivi utjecaj na dugoročne negativne demografske trendove u ratom pogodjenim regijama.

U skladu s trendom pada broja rođenih (95.560 novorođenih 1950. godine; 50.182 u 1995. godini), prirodni prirast stanovništva u Hrvatskoj postao je negativan sredinom 1990-ih, a negativan trend samo se pojačao tijekom posljednjih 25 godina. Prema informacijama iz Državnog zavoda za statistiku, u Hrvatskoj je u 2018. godini rođeno samo 36.945 djece, dok je broj umrlih bio znatno veći i iznosio 52.706. Prosječna starost stanovništva u 2018. godini bila je 43,4 godine. Zbog negativnog prirodnog prirasta i negativne migracijske bilance, ukupan broj stanovnika smanjio se za više od 5 % između 2010. i 2020. godine.

U istom je razdoblju čak deset urbanih naselja u kontinentalnoj Hrvatskoj izgubilo više od 20 % stanovništva, a najgore je prošao gradić Glina koji je u deset godina izgubio čak 33 % stanovništva.

Demografski podaci i buduća predviđanja ukazuju na značajno smanjenje demografske slike gradova i cijelih regija, posebno u udaljenim dijelovima kontinentalne Hrvatske. Prema trenutnim predviđanjima, Hrvatska će izgubiti 8 % stanovništva u razdoblju od 2020. do 2030. godine, uz jake regionalne razlike.

Iako će Zagreb kao glavni grad osjetiti blagi porast u broju stanovnika, očekuje se da će neke regije izgubiti više od 20 % svog stanovništva u sljedećih deset godina.

Karlovac

Grad Karlovac smješten je u središnjem dijelu Hrvatske i predstavlja važno cestovno i željezničko čvorište između sjevernog dijela zemlje i jadranske obale te služi kao upravno središte Karlovačke županije. U 2020. godini Karlovac je brojao oko 50.000 stanovnika. Tijekom tri desetljeća trenda zamiranja koji je započeo početkom 1990-ih, Karlovac je izgubio oko 35 % stanovništva.

Uz izbijanje rata 1991. godine, na postkomunističku transformaciju grada utjecala je i visoka stopa nezaposlenosti zbog zatvaranja nekoliko tvornica u bivšem industrijskom središtu. Nakon laganog smanjenja broja stanovnika u prvom desetljeću 21. stoljeća, negativni demografski trendovi pojačali su se u razdoblju nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju u srpnju 2013. godine.

Tijekom 2018. godine na karlovačkom području rođeno je 393 djece, dok su 742 osobe umrle. Zbog ozbiljne depopulacije okolnih ruralnih područja, tradicionalni obrazac doseljavanja u Karlovac iz obližnjih sela danas je postao nedovoljan da nadvlada negativne demografske trendove u gradu i općini.

Nekoliko novih industrijskih pogona pridonosi umjerenoj reindustrializaciji grada. Blizina Zagreba (50 km) kompenzira nedostatak radnih mjesta u Karlovcu i pojačava svakodnevne međugradske migracije. Brza pruga između Zagreba, Karlovca i Rijeke trebala bi biti otvorena do 2030. godine, što će znatno skratiti vrijeme putovanja između tih gradova. Sporno je, međutim, hoće li to stanovnicima Karlovca donijeti održivu perspektivu za budućnost.

U Karlovcu smo prepoznali tri glavna, djelomično povezana problema koja utječu na lokalnu dinamiku: (1) visoka stopa nezaposlenosti među mladima; (2) visoka stopa NEET-ova (mladih osoba koje se ne školju, nisu ni na kakvoj obuci niti su zaposleni); (3) široko rasprostranjeni pesimizam glede perspektive u mjestu prebivališta zbog uvjerenja da nema dovoljno dobrih prilika.

Međutim, stopa nezaposlenosti među mladima u Karlovcu značajno se smanjila tijekom posljednjih 5 godina, no to ne mora značiti i dobre vijesti.

Pad stope nezaposlenosti djelomično je povezan s masovnim iseljavanjem, što je samo naglasilo problem NEET-ova. Mlade osobe koje se ne obrazuju, nisu ni na kakvoj obuci, niti su zaposlene, sve su više prepoznate od strane institucija EU-a kao posebno ranjiva

skupina po pitanju rizika od dugotrajne nezaposlenosti, socijalne marginalizacije i siromaštva. Pokušaj stvaranja održivih budućih izgleda za osobe koje se mogu opisati kao NEET-ovi predstavlja ozbiljan strukturni izazov. To su potvrđile i osobe koje rade s mlađima ali i akteri s kojima smo razgovarali u Karlovcu, rekavši da su mlađi u kasnim 20-ima sa srednjoškolskim obrazovanjem i bez radnog iskustva u najvećem riziku od dugotrajne nezaposlenosti i socijalne marginalizacije.

Ideja da mlađi nemaju dobru perspektivu u Karlovcu i okolici predstavlja snažan poticaj za brojne da odluče napustiti grad. Istodobno, gradovi i područja koja se suočavaju s masovnim iseljavanjem i zamiranjem u mnogim se slučajevima doživljavaju kao neprivlačni pa tako odbijaju potencijalne doseljenike. Iako subjektivna percepcija može biti daleko od stvarnosti, ona ipak pridonosi njezinom oblikovanju.

Klub za zapošljavanje mlađih

Projekt „Klub za zapošljavanje mlađih Karlovac“ i njegov nasljednik „Klub za zapošljavanje mlađih Karlovačke županije“ izričito su se bavili problemom visoke stope nezaposlenosti među mlađima u Karlovcu i okolicu. Međutim, provedba projekta bila je usko povezana s tri prethodno navedena problema tj. izazova: (1) visoka stopa nezaposlenosti među mlađima (2) velik broj NEET-ova i (3) raširen pesimizam glede budućnosti u gradu sa slabim prilikama.

Projekte je razvila i provodi udruženje Carpe Diem iz Karlovcia koja se bavi poticanjem i razvojem kreativnih i socijalnih potencijala kod djece, mlađih i odraslih, a osnovana je 2005. godine. Fokus organizacije je s jedne strane na neformalnom obrazovanju i promicanju znanja i vještina za mlađe, a s druge strane na promicanju aktivnog građanstva i informiranju mlađih o mogućnostima volontiranja kao i poticanju razmjene iskustava ili sudjelovanja u raznim projektima i programima razmijene.

Carpe Diem trenutno suupravlja Centrom za mlade u Grabriku, koji je osnovala gradska uprava 2007. godine. Udruga je aktivna godinama a projekti koje provodi širokog su opsega tako da ima vrlo važnu ulogu na polju rada s mladima i neformalnog obrazovanja u Karlovcu. Carpe Diem je tijekom godina razvio uspješnu suradnju s upravnim tijelima kada je riječ o osmišljavanju i provedbi svojih programa.

Posebno zanimljiva aktivnost Carpe Diema u kontekstu rada s mladima u zamirućim gradovima je njihov projekt "Klub za zapošljavanje mlađih Karlovac" koji se izvorno provodio od 2015. do 2017. godine. Budući da je bio vrlo uspješan, naslijedio ga je "Klub zapošljavanja za mlađe Karlovačke županije" koji je odobren za razdoblje između 2018. i 2020. godine i kojim se obuhvatilo šest dodatnih malih gradova u Karlovačkoj županiji (Slunj, Vojnić, Ogulin, Duga Resa, Josipdol i Ozalj). Ta su naselja desetljećima bila pogodjena fenomenom zamiranja uslijed procesa metropolizacije i stalnog odlaska mlađih.

Projekt "Klub za zapošljavanje mlađih Karlovac" kao i projekt "Klub za zapošljavanje mlađih Karlovačke županije" financirala je Europska unija kroz program Europskog socijalnog fonda, glavnog finansijskog instrumenta za potporu zapošljavanju u državama članicama EU-a te promicanje ekonomski i socijalne povezanosti. Oba su projekta provedena u partnerstvu s Gradom Karlovcom i Hrvatskim zavodom za zapošljavanje (HZZ). Partnerstvo je prošireno suradnjom s Hrvatskom gospodarskom komorom i Obrtničkom komorom Karlovačke županije.

Projektna ideja razvijena je s ciljem smanjenja nezaposlenosti među mlađima. Cilj oba projekta bio je razviti prakse za nezaposlene mlađe ljude kojima bi stekli odgovarajuće vještine kako bi povećali svoje šanse za zaposlenje. Prvotno predviđeni ciljevi projekta odnosili su se na pružanje znanja i vještina potrebnih za zapošljavanje tako što se poticala proaktivnost i jačalo njihovo samopouzdanje po pitanju traženja posla.

Sudjelujući u trotjednom treningu, sudionici u dobi od 18 do 29 godina, naučili su kako napisati životopis i motivacijsko pismo, gdje i kako tražiti oglase za posao, kako kontaktirati poslodavce, kako se ponašati na razgovoru za posao i kako napraviti karijerni plan. Osim jačanja njihove sposobnosti za pronađak posla, jedan od važnih dijelova projekta bio je uspostava neformalnog prostora za internetsko umrežavanje nezaposlenih mladih ljudi i poslodavaca u Karlovačkoj županiji.

Projekt „Klub za zapošljavanje mladih“ predstavlja ne samo projekt rada s mladima u zamirućem gradu već je i primjer dobre prakse kada je riječ o radu s mladima. Provedeni intervju i dodatan *feedback* koji je pružila voditeljica projekta Branimira Penić nude neke zanimljive uvide. Od 140 sudionika, oko 50 % njih pronašlo je posao u roku od godinu dana nakon završetka projekta što se može smatrati velikim uspjehom s obzirom na brojne izazove tijekom provedbe projekta.

Još 2015. godine cijeli je projekt razvijen s namjerom da se potakne integracija mladih na tržištu rada i da se smanji visoka stopa nezaposlenosti. Međutim, situacija u Karlovcu i okolici značajno se promjenila u samo nekoliko godina posebice zbog masovnog iseljavanja mladih u Njemačku i druge zemlje EU-a. Među onima koji su ostali bilo je mnogo NEET-ova i tzv. teško dostupnih učenika.

Izazov pronađaka i motiviranja nezaposlenih osoba koje Hrvatski zavod za zapošljavanje nije registrirao kao sudionike u obuci pokazao se mnogo težim nego što se prvotno očekivalo. Značajne razlike među polaznicima učinile su organiziranje treninga još zahtjevnijim. Međutim, voditelji su se prilagodili svim izazovima tijekom provedbe projekta. Do sudionika se dolazilo raznim kanalima, od oglašavanja na društvenim mrežama do izravnog pristupa u kafićima. Što se tiče provedbe programa, na individualan rad utrošeno je više vremena nego što je prethodno bilo predviđeno.

Uvedene su neke promjene u vezi sa sadržajem treninga. Umjesto organizacije vremena, što se pokazalo neznatnim problemom za mlade bez posla, više se vremena posvećivalo specifičnim potrebama koje su sudionici prepoznali, npr. izradi karijernog plana koji uzima u obzir osobne ciljeve i kompetencije koje bi sudionik želio postići. Važan dio treninga bilo je prepoznavanje ljudi i organizacija koje bi sudionicima mogle pomoći u ostvarivanju ciljeva. Ovaj je postupak uklonio fokus s problema (nezaposlenost) i prebacio ga na rješenje (aktivnosti koje se mogu poduzeti).

Broj kandidata koji su do sada bili uspješni u traženju posla važan je, ali zasigurno nije i jedini element odgovoran za uspjeh projekta. Važno je naglasiti činjenicu da je projekt obuhvatio velik broj mladih sudionika koji prethodno nisu imali iskustva s aktivnostima na polju rada s mladima i neformalnog obrazovanja.

Nekoliko ispitanika, posebno mladića sa srednjoškolskim obrazovanjem, izjavili su da nikada nisu mislili da će neki obrazovni projekt biti toliko zanimljiv. Međutim, mnogi njihovi prijatelji nisu bili zainteresiran za sudjelovanje.

Mnogi od onih koji su sudjelovali u obuci ostali su aktivni i uključili su se u druge programe koji se odnose na rad s mladima i neformalno obrazovanje. Nekolicina ispitanika rekla je da su zadovoljniji svojim životom u Karlovcu unatoč činjenici da još nisu pronašli posao.

Intervjui su također potvrdili da je ekomska perspektiva samo jedan od čimbenika u nečijoj odluci hoće li otići ili ostati. U međuvremenu je samo 4 od 140 sudionika napustilo Hrvatsku. Mnogi su sudionici rekli da su u Karlovcu otkrili nove prilike i da im je sudjelovanje u programu povećalo spremnost da ostanu u Karlovcu.

Sisak

Grad Sisak smješten je u središnjem dijelu Hrvatske i administrativno je središte Sisačko-moslavačke županije. Sisak je prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011. imao 47.768 stanovnika. Grad i cijela županija desetljećima se nose s negativnim demografskim trendovima. Domovinski rat koji je trajao od 1991. do 1995. godine imao je vrlo negativan utjecaj na razvoj grada. U poslijeratnom razdoblju i u 2000.-ima, grad se postupno deindustrijalizirao i mnoge stare tvornice, posebno u željeznoj industriji, zatvorene su te su ostavile veliki broj ljudi bez posla.

Ti su čimbenici, zajedno s blizinom Zagreba, naveli mnoge ljude, a posebno mlađe generacije, da nađu posao negdje drugdje i da se isele iz Siska. Mladi uglavnom odlaze na studij u Zagreb ili neki drugi veći grad budući da Sisak nudi samo diplomski studij iz metalurgije.

Dugi niz godina u Sisku nije bilo nikakvih sadržaja niti organiziranih programa za mlade, sportskih objekata koje bi vodili mlađi ili prostora za mlađe što je zajedno s kolapsom industrije i depopulacijom uzrokovalo velik pad kvalitete života za sisačku mladež.

Negativne posljedice svjetske ekonomske krize iz 2008. i liberalizacija tržišta rada EU-a za hrvatske građane nakon 2013. pojačale su negativne demografske trendove. Prema procjeni Državnog zavoda za statistiku, grad Sisak je između 2008. i 2018. izgubio 12,6 % stanovništva. Ovaj podatak postaje još dramatičniji u kontekstu procjene da je Sisačko-moslavačka županija u istom razdoblju izgubila 17,3 % od ukupnog stanovništva.

Dinamika negativnih demografskih kretanja u Sisačko-moslavačkoj županiji indikativna je za većinu regija u kontinentalnom dijelu Hrvatske. Te se županije suočavaju s problemom visoke stope iseljavanja uključujući iseljavanje u druge županije, nizak prirodni prirast, nizak vitalni indeks, brže starenje stanovništva i u konačnici pad broja stanovništva.

Stanovnici tih županija uglavnom napuštaju zemlju ili odlaze u druge županije (uglavnom grad Zagreb i županije na obali) zbog loše ekonomske situacije. Dugoročan negativni trend najvjerojatnije će potrajati i u budućnosti. Projekcije budućih kretanja stanovništva ukazuju na to da će se u nadolazećem desetljeću ozbiljno smanjiti broj stanovnika u Sisku i Sisačko-moslavačkoj županiji. Očekuje se da će županija izgubiti čak 21,7 % svog stanovništva između 2020. i 2030. godine.

Klub mladih SKWHAT

Sisački civilni sektor nije prevelik, ali u njemu se jedna organizacija isticala od samog početka našeg istraživanja. Klub mladih **SKWHAT**, vođen od strane organizacija mladih iz cijelog Siska činio se savršenim primjerom rada s mladima u kontekstu zamirućeg grada. Koordinacija udruga mladih Siska (KUMS) djeluje u zajedničkom prostoru kluba mladih SKWHAT, koji postoji od lipnja 2005. Posebnu pozornost posvećuju mladima poštujući i provodeći ideje nastale kroz proces učenja, zagovarajući odlučnost da se postignu ciljevi te komunicirajući s njima.

PRONI Centar za socijalno podučavanje također djeluje u okviru kluba mladih SKWHAT i u velikoj je mjeri odgovoran za pokretanje ideje i otvaranje kluba mladih na sadašnjoj adresi još 2005./2006., kada su volontere i članove kluba podučavali aktivnostima koje sada obavljaju kroz sustav neformalnog obrazovanja. Njihov angažman uvelike je utjecao na kvalitetu rada KUMS-a i samog kluba mladih, pružajući KUMS-u potrebno znanje za upravljanje klubom mladih, obrazovanje njihovih volontera i članova, razvijanje novih projektnih ideja kao i pružanje pune organizacijske i tehničke podrške. PRONI centar je u klubu mladih također otvorio Info centar za mlade Sisak, koji značajno nadopunjuje program Kluba.

Ciljevi kluba mladih SKWHAT:

- Stvaranje pozitivnog okruženja za djelovanje i jačanje uloge mladih u društvu kroz aktivno uključivanje mladih u aktivnosti zajednice;
- Aktiviranje i uključivanje mladih u organiziranje njihovog slobodnog vremena, poticanje mladih, razvijanja njihove kreativnosti i radnih navika;

- Popularizacija umjetnosti (glazba, književnost, multimedija, kazalište, likovna umjetnost itd.) i njen razvoj kroz organizaciju kulturnih aktivnosti;
- Popularizacija i razvoj volonterstva;
- Razvoj programa neformalnog obrazovanja;
- Okupljanje i organiziranje pojedinaca i udruga koje rade s mladima i za mlade u jedinstvenom i opremljenom objektu (klub mlađih) kako bi timskim radom implementirali svoje programe i projekte;
- Pružanje mogućnosti mladim ljudima da samostalno oblikuju kulturni život svoje zajednice;
- Stvaranje zdravog životnog okruženja.

U početku je sav posao obavljan na volonterskoj osnovi, nakon čega je lokalna zajednica prepoznala napore nekolicine uključenih entuzijasta te je putem lokalnih trgovina donirala različite potrebne materijale za revitalizaciju kluba mlađih.

U svom djelovanju su prakticirali izravan pristup mladima kao specifičnoj ciljnoj skupini za razliku od nekih drugih organizacija koje su s mladima radile na širem planu. U samom početku su o radu s mladima znali malo. S obzirom na to da nisu bili upoznati sa sa-mim konceptom, o njemu su morali učiti kroz različite obrazovne programe i seminare u drugim zemljama, upoznajući se s pravilnim radom s mladima i načinima osiguranja institucionalne podrške. Rad s mladima smatraju „pružanjem slobodnog prostora u kojem mlađi mogu realizirati vlastite ideje, umjesto da vrijeme provode u kafićima.“ Nikada nisu željeli da SKWHAT bude samo „platforma za zabavu“, već su težili zabavnim sadržajima koji se financiraju iz fondova za kulturu i mlađe. SKWHAT nikada nije želio biti komercijalizirano mjesto, već je namjera bila dati mlađima priliku da svoje interese izraze kroz glazbu.

“Mlađim ljudima ne želimo ništa nametati, naša uloga ovdje je biti tek kontrolni mehanizam”, rekli su.

SKWHAT je pozitivno utjecao u pomaganju definiranja gradske politike prema mladima. Organizirali su klub za mlade, gradsko vijeće mladih, definirali politike volontiranja a grad je razvio i program stabilnog financiranja organizacija za mlade. SKWHAT se također pokazao kao poligon za neformalno učenje kroz koje su mladi ljudi mogli steći znanje, naučiti kako razvijati programe, pisati projekte i prihvatiti odgovornost.

Volonteri su jedan od najvažnijih razloga zašto zajednica podržava SKWHAT. Nastoje srušiti stereotipe o kulturnim programima kao prilikama koje mladi koriste za opijanje i zabavu, a zajednici žele pružiti širu perspektivu.

Što se tiče utjecaja na gradske politike, bili su sudionici jednog KA3 Erasmus projekta, kroz koji su sudjelovali u različitim radnim skupinama koje su 2016. izradile gradski program za mlade.

Najveći uspjeh SKWHAT-a je u tome što su zajednici pokazali kako postoje mladi ljudi koji su zainteresirani za alternativnu kulturu i ne-formalne programe, što ih je stavilo u poziciju da postanu prepoznati kao važan čimbenik u razvoju lokalne politike za mlade.

Usto, svojim su aktivnostima revitalizirali gradski prostor i kreirali okupljalište za mlade u kojem su imali priliku organizirati svoje aktivnosti, steći iskustvo, znanje, testirati svoje talente i ostvariti vlastiti potencijal.

Stečeni uvidi

Tijekom realizacije našeg projekta, uočena su dva glavna obrasca zamiranja. Ovaj proces u većini analiziranih gradova karakterizira deindustrijalizacija, negativna migracija i starenje preostalog stanovništva. Ove bi se karakteristike mogle opisati kao klasični obrazac zamiranja koji se može prepoznati u ogromnom broju malih i srednjih gradova diljem europskog kontinenta.

Međutim, zamiranje može utjecati i na gradove koji su postali iznimno popularne turističke destinacije. Ovaj obrazac zamiranja karakterizira iseljavanje gradskog stanovništva u predgrađa zbog povećanih životnih troškova u gradu. Što se tiče gradova na koje smo se usredotočili u našem projektu, ovaj obrazac može se prepoznati prije svega u Granadi, dok Cadiz predstavlja kombinaciju oba obrasca.

Suočeni sa sve većim brojem posjetitelja u mnogim europskim gradovima, važno je imati na umu da se turizam može pretvoriti u ozbiljan izazov za socijalnu održivost grada, unatoč rastu lokalnog gospodarstva koji je potaknut turizmom.

No, čini se da je prethodno opisani klasični obrazac zamiranja daleko opasniji izazov za održivu budućnost gradova koji se suočavaju s

ovim problemom. U osam gradova analiziranih u ovom projektu prepoznali smo širok skup praksi rada s mladima koje mogu pridonijeti socijalnoj održivosti zamirućeg grada. Prakse rada s mladima ne utječu izravno na demografska kretanja, već izgrađuju kapacitete i stvaraju mogućnosti za mlade. Zanimljivo je da većina ispitanika svoj posao nije povezala s pojmom zamiranja gradova, već s jednom od posljedica zamiranja.

Posljedice zamiranja mogu biti različite te je stoga važno obratiti pažnju na lokalni kontekst i prije početka razvijanja projektne ideje prepoznati glavne izazove.

Vrlo uspješan projekt u određenom kontekstu ne mora nužno dobro funkcionirati u drugom kontekstu. Međutim, još je jednom potvrđeno da realističan projektni plan, održivi finansijski okvir i kompetentni voditelji projekata predstavljaju tri značajna preduvjeta za uspješnu provedbu bilo kojeg projekta.

U poglavlju koje slijedi pokušali smo sažeti preporuke koje bi trebale pomoći osobama koje rade s mladima da konceptualiziraju i provedu projekt u svom (zamirućem) okruženju.

Preporuke

Prije početka razvoja projektne ideje važno je razumjeti lokalni kontekst kao i potrebe i želje lokalne zajednice. Društva i lokalne zajednice mijenjaju se brzim tempom, dok se popularni trendovi u kulturi mladih mijenjaju još brže. Jednako tako, brzo se mijenja i relevantnost određenih problema i izazova u pojedinoj lokalnoj zajednici.

Primjerice, dok je problem generalno visoke stope nezaposlenosti među mladima u hrvatskom gradu Karlovcu obilježio prvu polovicu 2010-ih, samo nekoliko godina kasnije novi je izazov bio motivirati mlade ljudе s nižim obrazovanjem i nedostatkom vještina na proaktivno djelovanje na sve konkurentnijem i zahtjevnijem tržištu rada.

Stoga je neophodno analizirati lokalni kontekst, prepoznati trenutne trendove i predvidjeti buduće izazove u vrlo ranoj fazi razvoja projekta. Preporučljivo je koristiti informacije iz različitih izvora kako bi se shvatili trenutni trendovi i saznao što su do sada postigli drugi projekti za mlade usmjereni na sličnu temu.

Važno je imati na umu da projekt treba razvijati u skladu s potrebama samih korisnika te je važno dobiti i njihova mišljenja. Preporučljivo je provjeriti potrebe, očekivanja i sklonosti lokalne mladeži u pogledu sadržaja, metoda i komunikacijskih kanala. Bolji uvid u potrebe i sklonosti potencijalnih korisnika može se postići na različite načine, primjerice kroz razgovor s fokus grupom ili koristeći neku privlačniju metodu.

Od samog se je početka dobro pouzdati u neformalne metode rada s mladima. Tradicionalne metode poučavanja mogu dovesti do brzog odbijanja određene inicijative bez obzira na kvalitetu projektne ideje.

Preporučljivo je osigurati prostor za raspravu mlađih o potencijalnim aktivnostima, osmišljavanju programa ili čak konceptualizaciji nacrta budućeg projekta. Kvaliteta povratnih informacija može varirati, ali neki podaci trebaju se iskoristiti za stvaranje realističnog plana projekta usredotočenog na relevantan problem i ostvarive ciljeve.

Ključno je osigurati održivi vremenski okvir i financiranje za provedbu projekta. Stoga nije naodmet ostaviti nešto slobodnog prostora u projektnom kalendaru za potrebne izmjene tijekom provedbe. Teško je predvidjeti sve moguće probleme i unaprijed procijeniti točne potrebe korisnika te je korisno predvidjeti duži vremenski opseg za postupak provedbe nego što se prvotno mislilo.

Ako se projektna ideja ne uklapa u okvir određenog natječaja, jedna od mogućnosti je podijeliti predviđeni koncept projekta na obvezne i neobavezne aktivnosti koje se mogu provesti u slučaju osiguranja dodatnih sredstava putem neke druge aplikacije.

Korisno je razjasniti sva otvorena pitanja s predstavnicima nacionalne agencije za provedbu programa Erasmus + ili kontaktirati druge odgovorne institucije za provedbu EU-ovih programa. Predstavnici ovih institucija mogu dati komentar na nacrt projekta i time značajno poboljšati njegovu kvalitetu.

Mogućnosti financiranja u mnogim slučajevima zahtijevaju uspostavljanje projektnog konzorcija koji se sastoji od nekoliko partnerskih organizacija iz različitih zemalja. Budući da kvaliteta provedbe projekta značajno ovisi o doprinosu partnera, važno je razmišljati o potencijalnim partnerima već u ranoj fazi razvoja projekta i uključiti ih u pregovore o njegovom osmišljavanju i predviđenim aktivnostima.

Od presudne je važnosti stvoriti snažan tim osiguravanjem odgovarajuće uloge za svakog njegovog člana, u skladu s praktičnim vještinama, akademskim znanjem, iskustvom i interesima te osobe.

Vizualizacija gore spomenutih pitanja i odgovora pomoću digitalne ploče može biti korisna za podjelu uloga i odgovornosti unutar tima u ranoj fazi razvoja projekta. Razgovor o ovim stvarima uoči finalizacije projektne prijave, omogućit će vam da unesete potrebne promjene prije njenog slanja.

Jednom kada projekt započne, važno je osigurati njegovu dobru vidljivost. Preporučljivo je koristiti različite komunikacijske kanale ne samo prema široj publici već i prema potencijalnim korisnicima projekta, posebno ukoliko su ciljna skupina mladi s manje mogućnosti ili mladi koji se nevoljko pridružuju bilo kakvom obliku organizirane aktivnosti.

Zbog toga ima smisla upotrebljavati metode uličnog rada s mladima ili digitalne komunikacijske kanale koji su popularni među potencijalnim korisnicima. Osobno sudjelovanje u projektu rada s mladima povećava spremnost pojedinca za sudjelovanje u nekim budućim aktivnostima.

Postoji velika mogućnost da će određeni sudionici uspjeti uvjeriti neke svoje prijatelje i poznanike da im se pridruže. Stoga je korisno obavijestiti korisnike o mogućnostima sudjelovanja unutar ali i izvan vašeg projekta. Ono što se osobi koja radi s mladima možda čini samorazumljivim i dobro poznatim, osobi koja se prvi put susreće s ovakvim radom, može biti značajno otkriće.

Primjerice, spoznaja o mogućnostima putovanja u inozemstvo i osobnom sudjelovanju na međunarodnim skupovima, pokazala se kao vrlo snažan motiv za mnoge mlade da se uključe u lokalne aktivnosti koje su im se u ranoj fazi projekta možda činile neprivlačne.

Iako provoditelji projekta mogu biti neskloni obratiti se lokalnim vlastima i javnim institucijama te ih informirati o svom projektu, upoznavanje lokalnih dionika s aktivnostima može donijeti prednosti u provedbi projekta i značajno odrediti njegov ishod. Lokalne institucije mogu pomoći u prevladavanju očekivanih ali i neočekivanih izazova tijekom provedbe projekta.

Recimo, lokalne institucije mogu osigurati prostor za rad i tehničku infrastrukturu za provedbu projektnih aktivnosti, u mnogim slučajevima besplatno. Budući da u zamirućim gradovima za mlade obično ima manje mogućnosti, mnogi dionici i članovi zajednice mogli bi biti snažno naklonjeni projektu. Korištenje lokalnih resursa tijekom provedbe projekta može biti korisno ne samo za gradski proračun već i za njegovu vidljivost i renome. Tako postoje mnogi primjeri u kojima su voditelji projekta uspjeli osigurati sve preduvjete za njegovu uspješnu provedbu, ali iz nekog razloga nisu uspjeli okupiti dovoljno sudionika za svoje aktivnosti. U toj situaciji lokalni partneri

mogu pomoći da se dopre do predviđenih korisnika projekta te da ih se motivira da sudjeluju u projektnim aktivnostima.

Na primjer, najava projektnih aktivnosti putem lokalnog sportskog kluba ili lokalno popularnog medija može doprinijeti da se početna nevoljkost kod potencijalnih korisnika prevlada. Postizanje društvenog utjecaja u zajednici u mnogim slučajevima premašuje trajanje projekta. Zato je posebno važno osigurati održivost rezultata projekta nakon njegovog završetka, podnošenjem zahtjeva za sufinanciranjem ili osmišljavanjem novog projekta temeljenog na rezultatima onog tekućeg. Osiguranje finansijske potpore za održivu provedbu nakon završetka projekta predstavlja izazov, s obzirom na to da njen izostanak predstavlja teret za održivu izvedbu projekta, čime se umanjuje i održivi utjecaj samog projekta. Utoliko je važno razmotriti daljnje korake i potencijalne mogućnosti financiranja u ranim fazama procesa provedbe.

Daljnji koraci

Strategiju koja se primjenjuje u projektima i programima možemo opisati kao smjer djelovanja koji doprinosi njihovom uspjehu u vlastitoj okolini. Projekti analizirani u prethodnim poglavljima integrirani su u lokalnu strategiju i planirani od samog početka.

Provđba uspješnih projekata zahtijeva planiranje strategije i prona- laženje inovativnih sredstava za rješavanje problema u određenom području. Ovaj vodič pružit će brze korake za osmišljavanje i pro- vedbu projekta ili strategije u vašem gradu ili regiji.

Koraci pri odabiru primjerene strategije

Imate li ideju ili planirate projekt rada s mladima koji bi se uhvatio u koštac s uzrocima zamiranja europskih gradova? Znate li u čemu je točno problem i koje su njegove posljedice? Kako planirate uključiti krajnje korisnike i dionike u vaše rješenje? Hoće li biti održivo? Hoće li proizvesti pozitivnu promjenu?

Treba li mu fokus? Ovdje nudimo savjet kako odgovoriti na ova pitanja prije početka provedbe novog projekta. Predloženi pristup mješavina je koraka neophodnih za izgradnju onoga što se naziva Business Model Canvas, zajedno s alatima kao što su „problemko stablo“ i „teorija promjene“, kako bi se procijenio društveni utjecaj predloženog projekta. Cilj mu je proizvesti promjenu u društvu određenog stupnja složenosti, uključivanjem više dionika u provedbu te imati očekivano trajanje od jedne ili više godina.

Imajte na umu da je svaki korak dodatak vašoj strategiji – nakon obavljanja svakog od njih preporučujemo vam da pregledate i pri- lagodite podatke dobivene u prethodnim koracima.

Nije vam unaprijed potrebna posebna ideja za projekt. U prvom koraku (1) imat ćete priliku razmisliti o svojoj zajednici i mogućim aktivnostima.

Većinu zadataka najbolje je izvoditi s timom ljudi različite društvene, poslovne i znanstvene provenijencije. Preporučujemo grupu sastavljenu od maksimalno osam osoba.

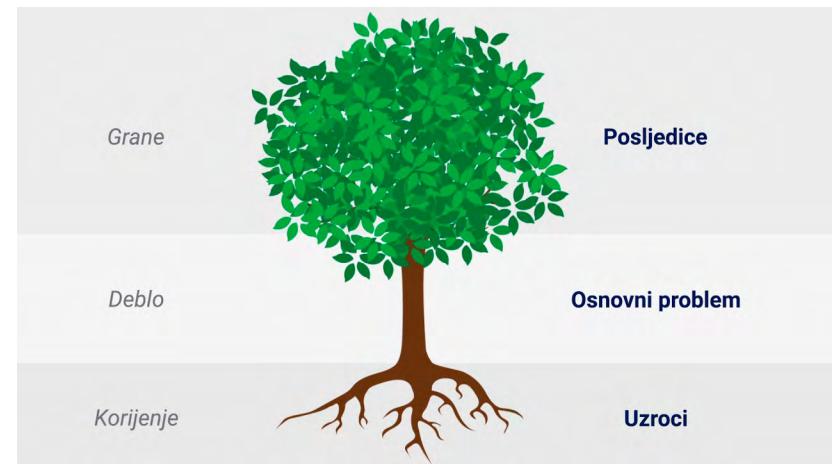
Korak 1 - Prepoznavanje izazova

Korak 1.1 – Problemsko stablo

Preporučujemo upotrebu metode „problemorskog stabla“ kako biste utvrdili središnji problem i zajedno razmišljali o uzrocima i posljedicama tog problema. *Brainstorming* i mapiranje anatomije uzroka i posljedica na mentalnoj mapi pomoći će vam u pronašlasku rješenja.

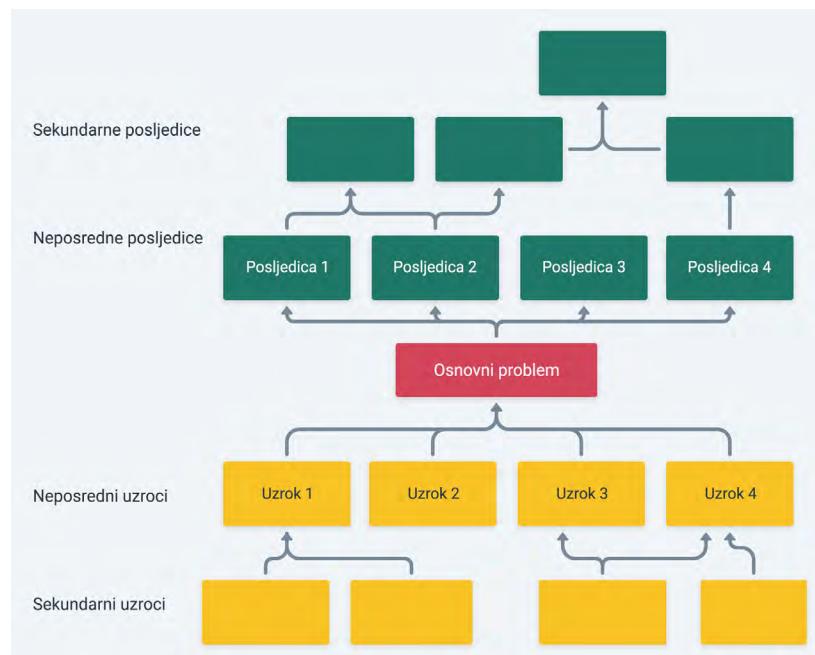
Započnite s *brainstormingom* pet problema u vašoj zajednici ili regiji i procijenite imate li resurse za rješavanje tih situacija. Zatim suzite svoje rješenje na jedan problem – „osnovni problem“, zapišite ga na post-it i stavite u središte praznog papira/platna (koje predstavlja deblo stabla).

Ispod osnovnog problema zapisivat ćete uzroke problema (korijenje stabla). Uzroci koji se na post-it-e obično zapisuju predstavljaju negativne okolnosti (npr. nedostatak resursa, nedovoljan pristup). Uzroci problema mogu imati i svoje poduzroke, što vam omogućuje da ih hijerarhijski organizirate.

Izvor: <https://noblemissions.org.ng/training/>

Molimo vas da se koncentrirate na aktualne probleme i utvrdite mogu li se provjeriti i potkrijepiti podacima i činjenicama kad je riječ o njihovim uzrocima i posljedicama. Ako se to obavlja u grupi, odaberite moderatora koji će voditi razgovor i osigurajte dovoljno vremena u kojem će ljudi moći objasniti svoje osjećaje i stavove, bilježeći ih na zasebnu flipchart ploču.

Na kraju ovog koraka vaš će *flipchart* biti ispunjen idejama o uzrocima i posljedicama. U ovom trenutku možda ćete htjeti ponovno provjeriti treba li osnovni problem prilagoditi ili promijeniti na temelju mapiranih podataka. Označite neposredne i sekundarne uzroke koje vi i vaš tim želite riješiti projektom.

Korak 1.2 – Stablo ciljeva

Nakon dovršetka problemskog stabla, za istraživanje ciljeva projekta preporučujemo metodu „stabla ciljeva“, koja omogućuje pronađak mogućih rješenja i alternativa za određeni problem te osmišljavanje aktivnosti koje mogu unaprijediti i strukturirati projekt.

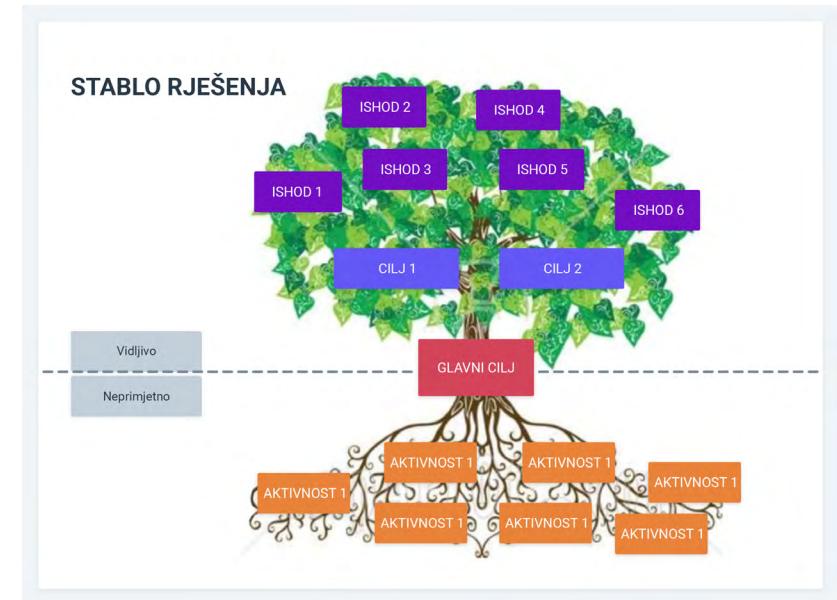
Stablo se dijeli na dva područja, donje područje koje predstavlja koriđenje - stvari koje su neprimjetne i koje šira populacija teško može uočiti - i gornje područje koje predstavlja uočljive i vidljive stvari.

Prvo, trebali biste definirati ciljeve svog projekta i zapisati ih u krošnji drveta - što želim raditi i koji problem (sa stabla problema) želim riješiti i popraviti?

Drugi je korak zapisati tri cilja vašeg projekta i definirati jedan kao njegov glavni cilj, primarni fokus ili viziju. Glavni cilj nalazi se na deblu stabla, a druga dva cilja su među nižim granama krošnje, između glavnog cilja i ishoda. Ciljevi moraju biti specifični i izvedivi u vremenskom okviru projekta.

Sljedeći je korak definiranje aktivnosti potrebnih za omogućavanje odabralih ishoda. To je korijenje stabla koje će pridonijeti postizanju ciljeva.

Ova metoda je ključna za proces *brainstorminga* na različitim razinama djelovanja u sklopu projekta. Vaše stablo ciljeva mora provesti alternative i aktivnosti za poboljšanje i rješavanje određenog problema.

Korak 2 – Prepoznajte svoje resurse

Da biste implementirali ideju i realizirali projekt, potrebni su vam svi dostupni resursi za rješavanje identificiranih problema.

Razmislite o svim resursima kojih se možete sjetiti i izdvojite one koji su važni za rješavanje problema identificiranih u prethodnim koracima.

Resursi mogu biti:

- Ljudi (vi, vaš tim, vaša organizacija, volonteri, itd.) i njihove vještine ili kompetencije (akademska ili profesionalna pozadina, obuka, znanje, iskustvo itd.);
- Intelektualni resursi (knjige, metode, alati, strategije itd.);
- Materijali, alati i oprema;
- Kontakti, veze i partnerstva (s lokalnim vlastima, organizacijama, stručnjacima, medijima, mrežama, zajednicom, itd.);
- Izvori finansiranja ili programi, donatori i socijalni investitori.

Korak 3 – Definirajte vaše djelovanje

Kada ste prepoznali vaše resurse, predlažemo vam da ponovno pregledate odabrane uzroke osnovnog problema i definirate vrstu djelovanja tako što ćete na sljedeća pitanja odgovoriti što je preciznije moguće: Koja su vaša rješenja i koji je format vašeg djelovanja? Je li riječ o radionici, usluzi, proizvodu ili nečem četvrtom? Koje je područje intervencije (četvrt, zajednica, škola, grad, regija)?

Savjeti: Ako osmišljavate novi projekt, preporučujemo da format i područje djelovanja budu što je moguće manji i konkretniji. Vaša misija je uhvatiti se u koštač sa specifičnim uzrocima i proizvesti pozitivne društvene promjene, čak i ako se radi o tek malom pomaku prema naprijed. Spašavajte svijet korak po korak – dostupne resurse koristite učinkovito i usredotočite se na manja područja i ograničeni broj uzroka svog osnovnog problema.

Korak 4 – Postavljanje parametara

Prije nego isplanirate i implementirate svoj projekt, trebali biste napraviti analizu lokalne zajednice i pronaći svoje dionike.

Odgovorite na sljedeća pitanja:

- Tko su vaši korisnici? - Tko će imati koristi od vašeg djelovanja i koristiti vaše usluge?
- Tko su vaši klijenti i donatori? - Tko će financirati djelovanje i usluge?
- Tko su vaši dionici? – (na nivou vašeg djelovanja)
- Tko su vaši interni dionici (zaposlenici, menadžeri, vlasnici)? Kakve će oni koristi imati od djelovanja?
- Koji bi drugi dionici mogli biti zainteresirani za vaš projekt (kupci, dobavljači, vlada, nevladine organizacije, neformalne skupine, škole, sveučilišta, tvrtke, vjerovnici, dioničari, društvo itd.)?

Korak 5 – Definirajte vrijednost vašeg projektnog prijedloga

- Ovdje ćete definirati kakvu vrijednost vaše djelovanje (korak 3) donosi vašim glavnim dionicima (korak 4) - s naglaskom na korisnike, klijente, donatore i ključne partnere – kad je riječ o doprinosu rješavanju problema, ublažavanjem njihovih uzroka i posljedica (korak 1). Odgovorite na sljedeća pitanja:
 - Kako vaše rješenje ili usluga rješavaju probleme i poboljšavaju stanje stvari?
 - Kakvu vrijednost vaše rješenje ili usluga donosi vašim korisnicima, klijentima i donatorima?
 - Po čemu se razlikuje od ostalih projektnih prijedloga?

Napomena: „Ostali projektni prijedlozi“ ne moraju se nužno odnositi samo na rješenja i usluge nalik vašima, već i na aktivnosti koje nude slične društvene koristi (uključujući usluge ili robe) koje su izravno ili neizravno važne za vaše korisnike ili klijente. Primjerice, ljetni kamp može biti organiziran u istom periodu koji bi korisnici mogli koristiti za školske aktivnosti, izviđačke akcije, bivanje na društvenim mrežama,igranje *online* video igara.

Korak 6 – Definirajte svoje kanale i ključne partnere

Kanali su sredstva putem kojih vaše rješenje stiže do dionika (korak 4) pružajući im određenu vrijednost (korak 5).

Odgovorite: Kako ćete svojim dionicima predočiti prijedlog vrijednosti?

Navedite sve kanale koje ćete koristiti - to mogu biti web aplikacije, e-mailovi, pisma, ulični murali, tim za socijalnu intervenciju na ulicama, mreža organizacija, vozilo, oglas itd.

Nakon definiranja kanala, trebali biste odrediti tko će biti vaši ključni partneri.

Ključni partneri su subjekti s kojima surađujete kako biste osigurali uspjeh vašeg djelovanja i pronašli obostranu korist. Partneri su obično vanjski entiteti u odnosu na vašu organizaciju i projekt te nisu vaši izravni korisnici ili klijenti. Riječ je o drugim javnim i privatnim organizacijama, poduzećima ili socijalnim partnerima, proizvođačima i dobavljačima. Ključni partneri vam mogu osigurati resurse za jačanje dosega vašeg djelovanja ili smanjenje troškova provođenja ključnih aktivnosti.

Korak 7 - Održivost

Jedan od ključnih aspekata vašeg djelovanja je procjena održivosti projekta. Djelovanje bi trebalo posjedovati dovoljno resursa i potpore da željene aktivnosti koje teže društvenoj promjeni izvede u određenom vremenskom periodu te ih transponira na druga mjesta.

Jedan od čimbenika u kreiranju održivog projekta je utvrđivanje troškova održavanja ključnih aktivnosti i pronalaženje finansijskih sredstava za njihovo pokrivanje.

Definirajte ključne aktivnosti: Počnite s popisom svih aktivnosti koje su nužne za predloženo djelovanje (korak 3) i dostavite ponudu vrijednosti (korak 5) u kojoj ćete koristiti neke od raspoloživih resursa (korak 2) i partnerstava (korak 7). Pod nužnim aktivnostima mislimo na one koje bi mogle kompromitirati predloženo djelovanje ukoliko se (pravilno) ne provedu.

Definirajte troškove: Na temelju ključnih aktivnosti i raspoloživih i nužnih resursa izračunajte troškove provođenja ključnih aktivnosti te navedite vrstu troška (ljudski resursi, internet, prijenosno računalo, najam, knjigovođa, skladište, knjige, materijali, ured itd.). Neke aktivnosti mogu zahtijevati i to da planirate investiciju (kupnja opreme, iznajmljivanje prostora, kupnja inventara itd.). Usto, možete osmislit i varijante najgoreg i najboljeg mogućeg scenarija.

Očekivani prihodi: Nakon procjene troškova vašeg djelovanja, trebali biste procijeniti i vlastite izvore prihoda kako biste provjerili možete li projekt održati. Izvori prihoda mogu biti klijenti, usluge, proizvodi, posebni izvori financiranja, donatori, vlada, volonteri, najam, fundraising i sl. Smanjenje troškova projekta također se može smatrati prihodom, primjerice kroz volonterski doprinos.

Korak 8 – Procjena utjecaja

Vaša ideja može biti najbolja, ali morate pokazati na koji će način vaš projekt proizvesti društvene promjene.

U tu svrhu morate primijeniti modele procjene utjecaja koji će vam omogućiti bilježenje same promjene; ovo je ključan detalj ukoliko želite privući organizacije koje finansijski ulažu u socijalne projekte.

U ovom trenutku znate da postoji potreba za pozitivnom promjenom u određenom okruženju ili kontekstu. Dakle, što trebate učiniti da biste ovu promjenu i postigli? Kako ju mjeriti?

Korak 8.1. – Definirajte željeni učinak

Započnite s utvrđivanjem jednog do tri dugoročna učinka kojima će vaš projekt pridonijeti. Oni bi se trebali ticati osnovnog problema i uzroka iz koraka 1, a njihova izvedba ne bi trebala biti isključivo vezana za vaš projekt u sljedećih nekoliko godina.

Primjeri: Primjeri: Tinejdžeri grada X aktivno sudjeluju u životu svoje zajednice; Sprječavanje i smanjenje onečišćenja oceana uključivanjem zajednice u aktivno recikliranje i reduciranoj potrošnji plastike;

Jačanje osjećaja zajedništva kako bi se riješili uobičajeni problemi vezani uz diskriminaciju; Promicanje multisektorske suradnje kako bi se smanjila stopa nezaposlenosti u gradu.

To su sve dugoročni učinci, a provedba konkretnih politika i multisektorski programi mogli bi doprinijeti njihovoj realizaciji, ali ne ih i u potpunosti ostvariti u periodu kraćem od pet godina.

Savjet: Ako tražite inspiraciju za svoj projekt, sedamnaest prioriteta ciljeva održivog razvoja mogu biti dobra polazna točka planiranja. Iako su ovi ciljevi usmjereni na vlade i regije, možete ih prilagoditi tako da odgovaraju razini djelovanja ili projektu vaše organizacije.

Sve države članice Ujedinjenih naroda usvojile su ciljeve održivog razvoja 2030. kao univerzalni poziv na akciju za okončanje siromaštva, zaštitu planeta i osiguravanje uvjeta u kojima svi ljudi uživaju mir i prosperitet do 2030. godine. Riječ je o hitnom pozivu za uvođenje mjera i promjena u svakoj zemlji.

Korak 8.2. - Teorija promjene – Matrica lanca društvene vrijednosti

Matrica lanca društvene vrijednosti je logička metoda bilježenja procesa promjene. Konkretnije, radi se o tablici sa pet stupaca: 1. Resursi; 2. Aktivnosti; 3. Rezultati; 4. Ishodi; 5. Učinak.

Tablicu možete nacrtati na *flipchart* ploču i ispuniti je *post-it-ima* koje možete pomicati po potrebi. Svi su stupci izravno povezani u slijedu s ovim logičkim modelom promjene. Resursi su potrebni i koriste se za provedbu aktivnosti. Aktivnosti će imati neposredan rezultat za različite dionike i proizvesti kratkotrajan učinak ili promjenu.

Ako nastavite ostvarivati rezultate, oni će na dionike utjecati dalekosežno, a možda čak i zauvijek. To su ishodi, tj. dugoročni rezultati koje će vaš projekt pružiti dionicima i pridonijeti željenom učinku. Ishodi su specifični ciljevi promjene, poput promjene u ponašanju dionika.

Da biste koristili matricu lanca društvene vrijednosti, preporučujemo da započnete s petim stupcem „Učinak“: u ovom stupcu zapišite dugoročne ciljeve koje ste definirali u prethodnom koraku 8.2. Ovdje ćete opisati učinke kojima će vaše djelovanje pridonijeti u obliku vizije moguće promjene koja nije izvediva odmah.

Nadalje, prijeđite na prvi stupac, „Resursi“: tu ćete zapisati ključne resurse koje ste naveli u koraku 2, uključujući resurse koji trenutno nisu dostupni, ali ih predloženo djelovanje zahtijeva.

U drugom stupcu, „Aktivnosti“, bilježite ključne aktivnosti koje ste naveli u koraku 7. U ovim aktivnostima ćete koristiti resurse koje ste naveli u prvom stupcu, „Resursi“. Sada ažurirajte i prvi stupac s potrebnim resursima ako nešto nedostaje.

Treći stupac tiče se „Rezultata“: napravite *brainstorming* o očekivanim neposrednim rezultatima vaših aktivnosti koji se odnose na sve dionike (korisnike, zajednicu, okoliš itd.). To može biti iskustvo, razmišljanje ili uvid koje bi dionici trebali steći sudjelovanjem u vašim aktivnostima.

U četvrtom stupcu „Ishodi“, napraviti ćete *brainstorming* o dugoročnim ciljevima koje možete postići ako nastavite ostvarivati rezultate definirane u trećem stupcu.

Ti bi ciljevi također trebali biti povezani sa željenim učinkom u petom stupcu, a možete ih povezati i s ciljevima održivog razvoja. Kad je potrebna i godina dana prije nego li društveni projekt počne donositi rezultate.

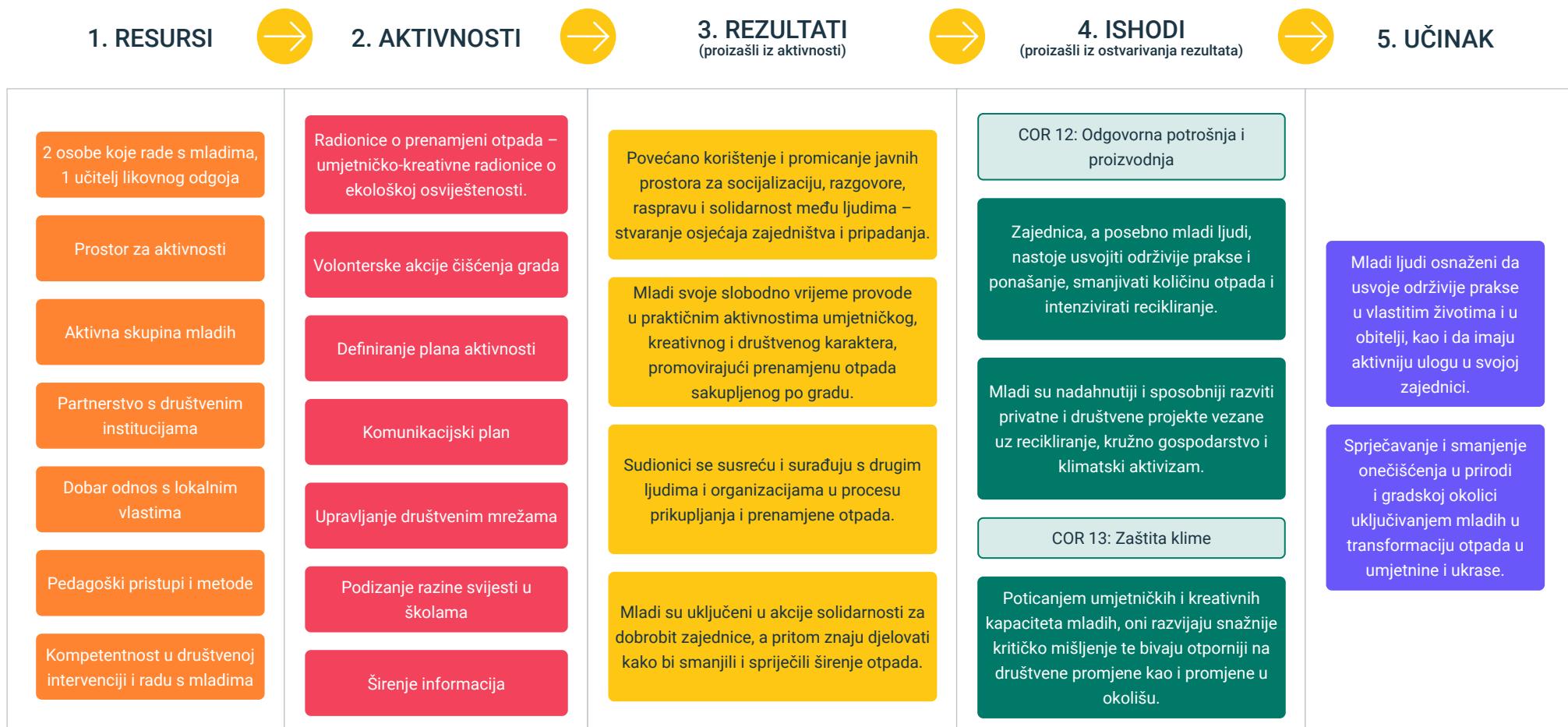
Da biste izmjerili promjene tijekom provedbe projekta, morat ćete definirati indikatore. Indikator mora biti specifičan, uočljiv i mjerljiv; bilo koja osobina može se koristiti za prikaz promjena ili napretka koji djelovanje ostvaruje u postizanju određenog ishoda.

Indikator, dakle, mora biti mjerljiv, fokusiran, jasan i specifičan. Za svaki od indikatora trebali biste definirati instrumente za prikupljanje podataka (sredstva koja ćete koristiti za mjerjenje indikatora - na primjer, ankete, procjene, ljestvice, promatranja itd.). U tu se svrhu obično koristi matrica lanca društvene vrijednosti zajedno s Log Frame-om – matricom od četiri stupca koja služi da bi se olakšalo mjerjenje učinka sažimanjem strategije (iz matrice lanca društvene vrijednosti), indikatora, izvora provjere i preuzimanja rizika.

Indikatore možete definirati za većinu elemenata matrice lanca društvene vrijednosti (aktivnosti, rezultati, ishodi i učinci), no bilo bi korisno da se koncentrirate na definiranje indikatora za mjerjenje rezultata i ishoda.

Grafika na sljedećoj stranici prikazuje primjer matrice lanca društvene vrijednosti za djelovanje u sklopu kojeg se provode kreativne radionice za podizanje svijesti o gradskom otpadu i smeću.

TEORIJA PROMJENE – MATRICA LANCA DRUŠTVENE VRIJEDNOSTI (PRIMJER)

Izvori informacija o aktivnostima u radu s mladima

1. Priručnik *Have Your Say! – Manual on the Revised European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life*, 2015, Council of Europe Publishing, ISBN 978-92-871-8165-7.
Teme: sudjelovanje mladih, demokracija, politike za mlađe.
2. Priručnik *Compass: Manual for Human Rights Education with Young People*, 2012, Council of Europe Publishing ISBN 978-92-871-7320-1.
Teme: Obrazovanje o ljudskim pravima, diskriminacija i netolerancija, demokracija, djeca, sudjelovanje mladih, rod, migracije, mir i nenasilje, siromaštvo, religija i vjerovanje i dr.
3. Priručnik *Bookmarks – A manual for combating hate speech online through human rights education*, 2016, Council of Europe Publishing, ISBN 978-92-871-8201-2.
Teme: govor mržnje, rasizam i diskriminacija, sloboda izražavanja, privatni život i sigurnost, demokracija i participacija, obrazovanje o ljudskim pravima.
4. Priručnik *Manual for facilitators in non-formal education*, 2009, Council of Europe Publishing, ISBN 978-92-871-6602-9.
Teme: rad s mladima, neformalno obrazovanje, facilitacija.
5. Priručnik *Mirrors – Manual on Combating antigypsyism through human rights education*, 2015, Council of Europe Publishing, ISBN: 978-92-871-8086-5.
Teme: rasizam i diskriminacija, stereotipi, obrazovanje o ljudskim pravima.
6. Priručnik *We Can! – Taking Action against Hate Speech through Counter and Alternative Narratives*, 2017, Council of Europe Publishing, ISBN: 978-92-871-8445-0.
Teme: govor mržnje, rasizam i diskriminacija, sloboda izražavanja, životne priče, privatni život i sigurnost, demokracija i participacija, obrazovanje o ljudskim pravima.
7. Priručnik *Inclusion A to Z – A compass to international Inclusion projects*, 2014, SALTO-YOUTH Inclusion Resource Centre.
Teme: socijalna isključenost i uključenost, upravljanje društvenim projektima, strateško planiranje.

8. Priručnik «Training Toolkit for Youth Workers – Enabling Youth Workers and Educators to Deliver Digital Skills Enhancements Workshops for Young People», 2019, Skill It for Youth – Integrating Digital and Future Skills into Youth Work <https://digipathways.io/>

Teme: digitalni rad s mladima, kreativnost, komunikacija, suradnja, kritičko razmišljanje, informiranje i medijska pismenost.

9. Priručnik «Spread Ability – a collection of non-formal learning activities for youth work with young people with special needs», 2020, <https://www.youthforequality.sk/>

Teme: inkluzivni rad s mladima, invaliditet, inkluzija i integracija, neformalno obrazovanje.

10. Priručnik Facilitator Handbook #1 - Steps toward Action – Empowerment for self-responsible initiative, 2016, MitOst Editions, ISBN 978-3-944012-26-1 <http://competendo.net/>
- Teme: facilitacija, građanski angažman, motivacija, osnaživanje, potpora.

11. Priručnik *Facilitator Handbook #2 – Holistic Learning – Planning Experiential, Inspirational and Participatory Learning Processes*, 2016, MitOst Editions, ISBN 978-3-944012-31-5, <http://competendo.net>

Teme: učenje, osnaživanje, facilitacija, planiranje sastanaka.

12. Priručnik *Facilitator Handbook #3 – The Everyday Beyond – European, International and Global Dimensions of Learning Processes*, 2017, MitOst Editions, ISBN 978-3-944012-33-9 <http://competendo.net>

Teme: europski identitet, građanstvo, kompetencije, održivost.

13. Priručnik *Facilitator Handbook #4 – Creativity – Building Connections, Drawing Inspirations & Exploring Opportunities as Individuals & Groups*, 2017, MitOst Editions, <http://competendo.net>
- Teme: kreativnost, osnaživanje, procesi učenja, kreativna facilitacija.

Dodatni izvori informacija

International Journal of Open Youth Work – Theory and Practice, European Research Network of Open Youth Work, <https://www.newman.ac.uk/knowledge-base/the-international-journal-of-open-youth-work/>

- Izdanje 1 2017, ISSN 2514-1821
- Izdanje 2 2018, ISSN: 2514-1813
- Izdanje 3 2019, ISSN: 2514-1813

Očeviđnik, POYWE, <https://magazine.poywe.org/> - dvogodišnji časopis o profesionalnom radu s mladima u Evropi. Bavi se različitim aspektima rada s mladima i donosi priče o relevantnim temama s terena – <https://magazine.poywe.org/>

Baza podataka Vijeća Europe o temama, alatima i dobroj praksi u radu s mladima, neformalnom obrazovanju i politikama prema mladima: <https://ppp-eu.coe.int/en/web/youth-partnership/good-practices>

Youth Participation Good Practices in Different Forms of Regional and Local Democracy, 2014, Finnish Youth Research Network and Finnish Youth Research Society Internet publications 69, ISBN 978-952-5994-45-2

http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/youthparticipation_goodpractices.pdf

Zaključak

Zamiranje gradova predstavlja jedan od glavnih izazova Europe 21. stoljeća. U mnogim gradovima širom kontinenta, stanovništvo i lokalne vlasti već sad su suočeni s dramatičnim razmjerima ovog procesa. Nepovoljna činjenica krije se u tome da je zamiranje, jednom kad započne, jako teško zaustaviti bez ozbiljnih i vrlo skupih intervencija. Značajna ulaganja u lokalnu infrastrukturu ili uvođenje poreznih olakšica za poduzetnike mogu stvoriti nova radna mjesta i tako pridonijeti revitalizaciji lokalnog gospodarstva. Međutim, čak i kad su ulaganja osigurana, ne postoji jamstvo za dugoročnu socijalnu održivost zamirućeg grada.

Zamiranje grada na različite nepovoljne načine utječe na lokalnu zajednicu, uključujući i suočavanje s posljedicama negativne percepcije koja se s vremenom stvara. Samo će rijetki doseljenici svoju budućnost vidjeti u mjestima koja su poznata po svojim strukturnim problemima.

Istovremeno, mnogi mladi ljudi iz zamirućih gradova postaju motivirani za napuštanje svoje sredine i odlazak u druga mesta koja smatraju perspektivnijim ili barem manje depresivnim. Međutim, predstavljeni primjeri rada s mladima ilustriraju kako pristupi izazovima zamiranja i na taj način pridonose socijalnoj održivosti ovih gradova.

Rad s mladima može izgraditi kapacitete i za njih stvoriti nove mogućnosti, pomažući im da se suoče s osobnim i društvenim izazovima u vlastitoj sredini. Praksa rada s mladima predstavljena u ovom priručniku donosi razne mogućnosti djelovanja usprkos nepovoljnim okolnostima. Kao što prikazani slučajevi sugeriraju, rad s mladima može biti važno sredstvo njihovog društvenog uključivanja i na taj način potaknuti njihovu spremnost da preuzmu aktivnu ulogu u lokalnoj zajednici.

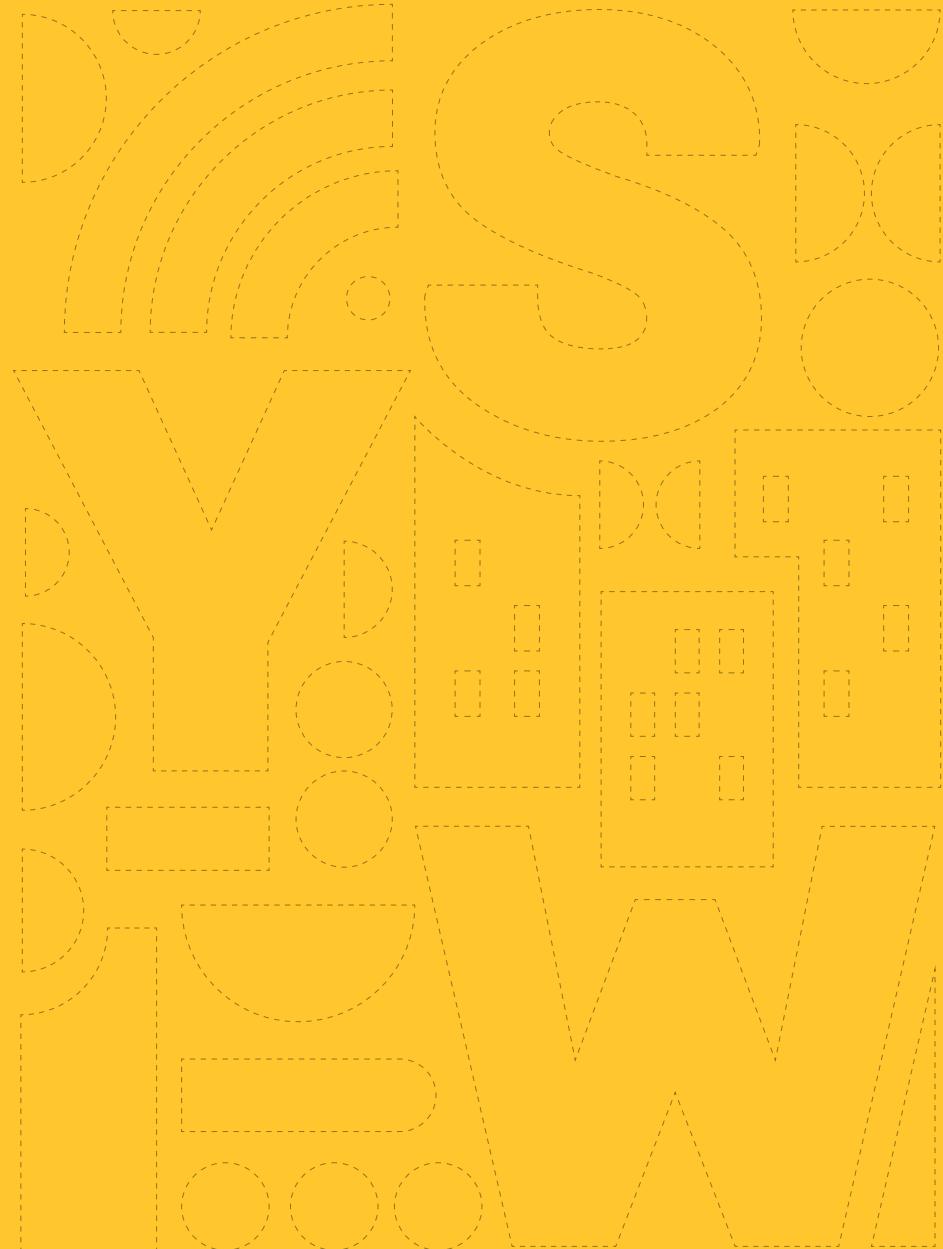
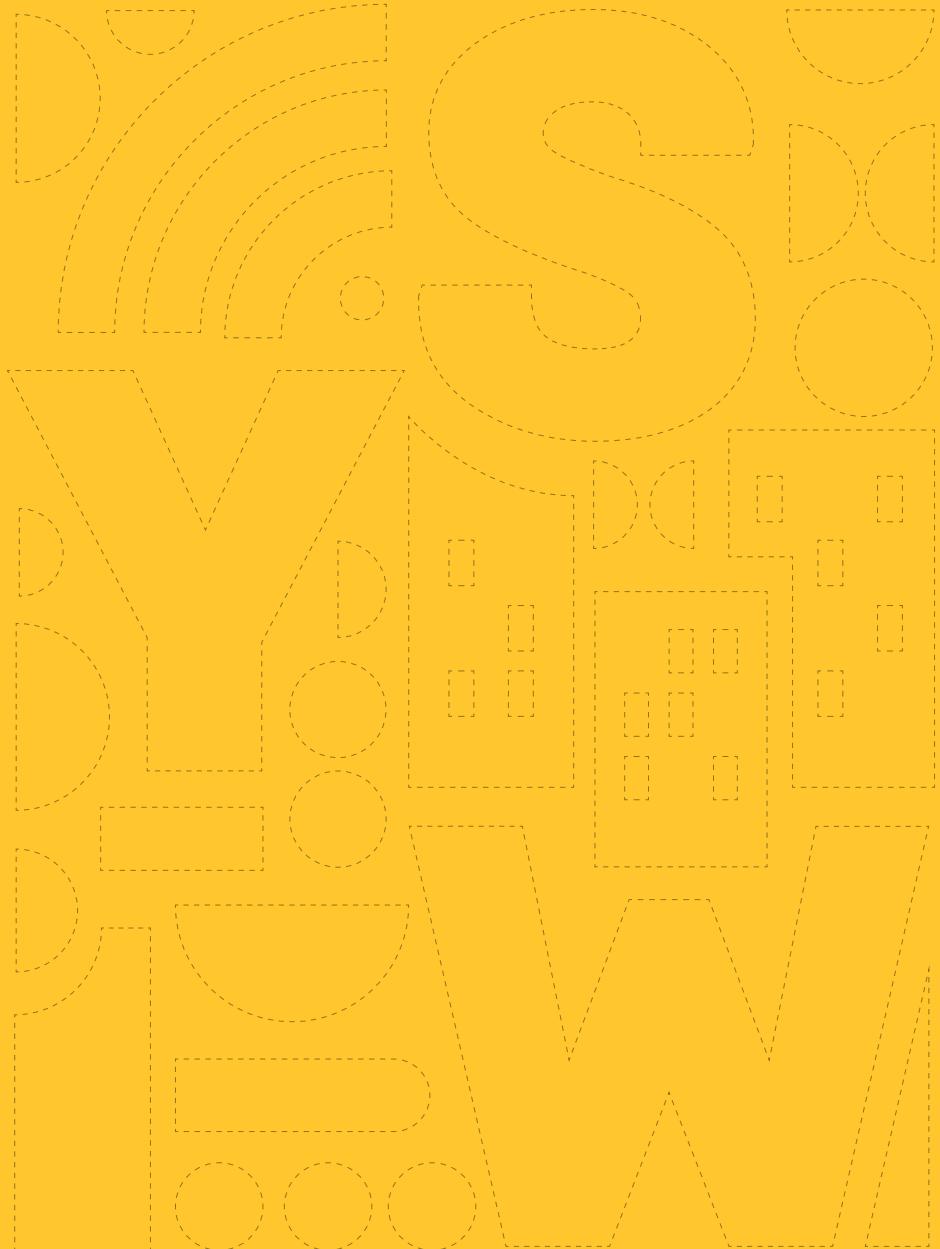
Rad s mladima može biti i snažan mehanizam za postizanje održive perspektive budućnosti lokalne zajednice, dok mladim ljudima može pomoći ne samo da steknu potrebne socijalne vještine, već i da bolje razumiju mogućnosti koje im vlastita sredina pruža. Jednako tako, rad s mladima može igrati važnu ulogu u socijalnoj integraciji doseljenika.

Nadamo se da će ovaj priručnik pronaći svoj put do ljudi uključenih u rad s mladima, kao i da će ideje sadržane u njemu biti korisne za njihove buduće aktivnosti.

Rad s mladima sam po sebi teško može preokrenuti negativne trendove u zamirućim gradovima, ali u kombinaciji s drugim politikama i praksama može pružiti doprinos njihovoj održivoj budućnosti.

Ova publikacija nastala je u sklopu Erasmus+ KA2 projekta „Osnaživanje uloge rada s mladima u sprječavanju zamiranja gradova“ koji je proveden suradnjom sljedećih partnerskih organizacija:

 **strengthening
youth work
in shrinking cities**

ISBN 978-953-7805-35-7

9 789537 805357